

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Evidenčné číslo: 105002/I/2024/36124048424338180

POSTAVENIE KOSTARIKY V SVETOVOM
HOSPODÁRSTVE

Diplomová práca

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

POSTAVENIE KOSTARIKY V SVETOVOM
HOSPODÁRSTVE

Diplomová práca

Študijný program:	Hospodárska diplomacia
Študijný odbor:	Ekonomia a manažment
Školiace pracovisko:	Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Vedúci záverečnej práce:	Ing. Barbora Janubová, PhD.

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že záverečnú prácu som vypracovala samostatne a že som uviedla všetku použitú literatúru.

Dátum: 04.04.2024

.....

Bc. Petra Budiská

Pod'akovanie

Chcela by som sa touto cestou poďakovať svojej vedúcej záverečnej práce Ing. Barbore Janubovej, PhD. za cenné rady a odborné vedenie počas písania záverečnej práce. Taktiež ďakujem mojej rodine za podporu počas celého môjho štúdia.

ABSTRAKT

BUDISKÁ, Petra: *Postavenie Kostariky v svetovom hospodárstve*. – Ekonomická univerzita v Bratislave. Fakulta medzinárodných vzťahov; Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie – Vedúca záverečnej práce: Ing. Barbora Janubová, PhD. – Bratislava: FMV EU, 2024, 68 s.

Záverečná práca sa zaoberá otázkou postavenia kostarickej ekonomiky v rámci svetového hospodárstva. Hlavným cieľom záverečnej práce je popísať hospodársky pokrok, ktorý Kostarika dosiahla na základe hlavných ekonomických ukazovateľov od obdobia kolonializmu do 90. rokov minulého storočia a približuje najpodstatnejšie sektory a časti hospodárstva súčasnosti. Práca pozostáva zo štyroch kapitol. Prvá kapitola sa zameriava na súčasný stav riešenej problematiky. V rámci nej sa opisuje ekonomická história. V druhej kapitole je predstavený hlavný a čiastkové ciele spolu s metódami, ktoré boli použité počas písania záverečnej práce. Tretia kapitola hľadá odpoveď na otázku, vďaka ktorým politicko-ekonomickým determinantom sa hospodárstvo Kostariky pozdvihlo na úroveň rozvojových krajín v rámci regiónu za posledné tri dekády. Taktiež je táto časť práce zameraná na najväčšie pozitívne politiky a zameranie ekonomického rozvoja na ochranu životného prostredia, čo môže predstavovať vzorový príklad pre ostatné krajiny svetového hospodárstva. V poslednej kapitole sú zhrnuté zistené poznatky v skúmanej problematike a sú prezentované idey, ktoré s danou problematikou úzko súvisia, no vzhľadom k rozsahu práce neboli skúmané.

Kľúčové slová: ekoturizmus, životné prostredie, hospodárstvo, úspech, priame zahranične investície

ABSTRACT

BUDISKÁ, Petra: Costa Rica's position in the world economy - University of Economics in Bratislava. Faculty of International Relations; Department of International Economic Relations and Economic Diplomacy - Thesis supervisor. Barbora Janubová, PhD. - Bratislava. FIR UE, 2024, 68 p.

The thesis examines the question of the position of the Costa Rican economy within the world economy. The main objective of the thesis is to describe the economic progress that Costa Rica has made based on the main economic indicators from the colonial period to the 1990s, and to present the most relevant sectors and parts of the economy today. The thesis consists of four chapters. The first chapter focuses on the current state of the issue addressed. It describes the economic history. The second chapter presents the main and sub-objectives along with the methods that were used during the writing of the thesis. The third chapter seeks to answer the question of which political economy determinants have raised the Costa Rican economy to the level of developing countries within the region over the last three decades. Also, this part of the thesis focuses on the greatest positive policies and the focus of economic development on environmental protection, which may provide a model example for other countries in the world economy. The last chapter summarizes the findings on the issue under study and presents ideas that are closely related to the issue but have not been explored due to the scope of the thesis.

Keywords: ecotourism, environment, economy, success, foreign direct investment

Zoznam tabuliek a ilustrácií

Tabuľka č. 1: Percentuálne rozdelenie priemyselnej štruktúry Kostariky 1960- 1980.....	19
Tabuľka č. 2: Ukazovatele vzdelania v Kostarike 1950-1990	20
Tabuľka č. 3: Percentuálne zobrazenie celkového exportu za rok 2022.....	36
Tabuľka č. 4: Percentuálne zobrazenie celkového importu za rok 2022	37
Tabuľka č. 5: Počet zahraničných turistov z regiónov a krajín od roku 2019-2023	48
Tabuľka č. 6: Potenciálne výhody a nevýhody ekoturizmu v Kostarike	53

Zoznam grafov

Graf č. 1: Celkový počet exportovaných trsov banánov v Kostarike za vybrané roky	15
Graf č. 2: Percentuálne zobrazenie rastu HDP v Kostarike od 1961-1989.....	21
Graf č. 3: Zamestnanosť v cestovnom ruchu podľa druhu činnosti za roky 2017-2022	50

Obsah

Úvod.....	8
1 Súčasný stav riešenej problematiky	10
1.1 Ekonomické dejiny Kostariky	10
1.1.1 Kolonializmus	10
1.1.2 Nezávislosť a kávová revolúcia	12
1.1.3 Banánový priemysel- United Fruit Company	14
1.1.4 Sociálny štát dvadsiate storočie	16
1.1.5 Politika substitúcie importu v Kostarike	17
1.1.6 Hospodárska kríza a NEM v 80. rokoch	20
2 Cieľ a metodika práce	24
3 Výsledky práce	26
3.1 Prílev priamych zahraničných investícií v Kostarike	26
3.1.1 Význam investície Intelu v Kostarike	27
3.2.2 Od zlatého zrnka Kostariky k zlatému čipu	29
3.3.3 Magnet pre zahraničné investície v Strednej Amerike	30
3.2.3 Potenciál PZI v budúcnosti	32
3.3.4 Americký záujem a význam „nearshoringu“ v oblasti PZI.....	34
3.2 Medzinárodný obchod.....	35
3.2.1 Členstvo v medzinárodných organizáciách a medzinárodné zmluvy	37
3.3 Ochrana životného prostredia ako základný pilier ekonomiky.....	38
3.3.1 Obnoviteľné zdroje elektriny a plán dekarbonizácie	42
3.4 Ekoturizmus ako determinant ekonomickej transformácie.....	44
3.4.1 Ekoturizmus v číslach	46
3.4.2 Národný plán cestovného ruchu Kostariky 2022 – 2027.....	50
3.4.3 Odvrátená stránka ekoturizmu	51
4 Diskusia a návrhy.....	56
Záver	58
Zoznam použitej literatúry	60

Úvod

Kostarika, malá krajina v srdci Strednej Ameriky nemá veľkú pozornosť širokej verejnosti ani odborníkov v oblasti ekonómie, či medzinárodnej politiky. Otázka hospodárskej situácie krajín Strednej Ameriky však predstavuje podstatnú súčasť problematiky vývoja a súčasného stavu svetového hospodárstva. Na prvý pohľad Kostarika reprezentuje len okrajového aktéra svetového hospodárstva, pričom jej podiel na celkovej svetovej pridanej hodnote je zanedbateľný. A aj napriek tomu je podstatné uznať, že jej úspech v ekonomickej, politickej ale aj sociálnej oblasti si zaslúži oveľa väčšiu pozornosť. Tento fakt je významný aj vzhľadom na to, že sa krajina nachádza v regióne známym svojím turbulentným vývojom a častými krízami. Nie je potom prekvapivé, že práve Kostarika je považovaná za maják mieru a pokoja, či príkladný model hospodárskeho rastu.

Rozvojová krajina, ktorú od obdobia kolonializmu poháňala monokultúrna ekonomika sa za necelé polstoročie nielenže dokázala vyrovnáť mnohým vyspelým krajinám, ale dokázala vytvoriť v rámci svojich hraníc miesto a systém, ku ktorým vzhliadajú aj tie najbohatšie štáty sveta. Tak ako v mnohých iných ekonomikách svetového hospodárstva v 90. rokoch 20. storočia, tak aj v prípade krízou poznačenej Kostariky sa odrazovým mostíkom k úspechom stali extenzívne kroky k liberalizácii obchodu a veľký prílev priamych zahraničných investícií. Ako je však možné, že táto krajina sa spomedzi ostatných okolitých krajín ako jediná zaradila za 30 rokov medzi členov OECD, umiestňuje sa na popredných priečkach socio-ekonomických indexov, každoročne zvyšuje svoju životnú úroveň, zvyšuje podiel vyrobených a exportovaných služieb a produktov s vysokou pridanou hodnotou, čím markantne prispieva k HDP? Akú úlohu v tomto smere zohrala ochrana životného prostredia a ako je možné, že pokrokový prístup v otázke environmentálneho povedomia sa nekoncentruje len medzi odborníkmi, vzdelanou časťou populácie, či vyššej vrstve ale presahuje naprieč celou spoločnosťou a stala sa tak zároveň nosným pilierom národnej hrdosti, čo nie je možné vidieť ani v iných oveľa bohatších ekonomikách? Na zodpovedanie týchto otázok sme si preto určili hlavný cieľ záverečnej práce a to, analyzovať postavenie Kostariky vo svetovom hospodárstve a rozoznanie najväčších odlišných krokov od ostatných krajín regiónu, ktoré ekonomiku podporili pri dosahovaní konštantného rastu.

Na pochopenie súčasnej situácie problematiky zaoberajúcej sa kostarickým hospodárstvom sme si určili prvý čiastkový cieľ, ktorým je priblíženie ekonomických dejín od čias, kedy bola Kostarika objavená Krištofom Kolombom, cez dominanciu banánového

a kávového priemyslu až po obdobie 90. rokov. Prvý čiastkový cieľ je obzvlášť podstatný pre pochopenie ekonomického smerovania a rýchleho rastu dosiahnutého v novom miléniu, ktorý detailnejšie vysvetľujeme v tretej kapitole. Zároveň v prvej kapitole predstavíme úzku väzbu medzi problematikou enviromentalizmu a ekonómie. V praktickej časti práce sa analyzujeme hlavné faktory, ktoré ovplyvnili ekonomický stav krajiny za posledných 30 rokov. Zameriavame sa pri tom špecifickejšie na liberalizáciu obchodu a význam priamych zahraničných investícií. Na príklade firmy Intel sa okrajovo dotkneme aj zmeny paradigmy súčasných a budúcich investorov vzhľadom na prebiehajúci geopolitický závod vo výrobe vzácných produktov najväčších ekonomík a záujem USA o kostarické prosperujúce hospodárstvo. Okrem toho v tejto kapitole bude naším cieľom opísať najpodstatnejšie determinanty ekonomickej prosperity, ktoré predstavujú zároveň najväčšie rozdielne aspekty a politiky, ktoré sú bezprecedentné nie len v rámci regiónu Latinskej Ameriky. Postavenie Kostariky je významné pre celosvetové hospodárstvo z hľadiska, ktoré je možné kvantifikovať len do určitej miery. Predstavuje pre oveľa väčších hráčov vzorový príklad. Tento príklad súvisí s významom ochrany životného prostredia, obnoviteľných zdrojov energie a hlavne cestovného ruchu, ktoré sú hlavnými silnými stránkami ekonomiky, nielen v súčasnosti ale aj nádejnou perspektívou pre budúcnosť. V poslednej kapitole navrhujeme ďalšie témy týkajúce sa problematiky, ktoré vzhľadom na rozsah práce neboli skúmané, ale môžu byť príkladom pre prípadné pokračovanie v budúcnosti.

1 Súčasný stav riešenej problematiky

Kostarika je v súčasnosti považovaná za jednu z politicky najstabilnejších, ekologicky najudržateľnejších a najšťastnejších krajín nielen v rámci regiónu Strednej Ameriky, ale aj celého svetového hospodárstva. Nachádza sa v regióne, ktorý je poznačený občianskymi nepokojmi, politickými prevratmi, vysokou mierou korupcie, vysokou mierou chudoby a migrácie, prítomnosťou zločineckých skupín a nelegálnych aktivít zahŕňajúcich výrobu, prepravu a distribúciu narkotík, podkopávaním až absenciou právneho štátu. Ani najbližšie susediace štáty, Nikaragua a Panama, nie sú výnimkou. Nikaraguu poznačuje autoritársky režim, ktorý sa vyznačuje zvýšenou represiou, rušením všetkých demokratických mechanizmov a núteným vyhostením a násilným uväznením tisícov novinárov, členov občianskej spoločnosti, obhajcov ľudských práv, náboženských a opozičných predstaviteľov. Panama na druhej strane získala povest' svetového lídra v praní špinavých peňazí, *offshoringu* a financovaní teroristických skupín.¹ Napriek tomu Kostarika, malá krajina s 5,2 miliónmi obyvateľov, predstavuje maják stability a demokracie vďaka silným inštitúciám, prezieravej politike, s diverzifikovaným hospodárstvom a ochranou životného prostredia. Avšak, bohatým pobrežím, podľa čoho Krištof Kolumbus na svojej štvrtej ceste pomenoval krajinu, nebola Kostarika vždy. Ako sa z krajiny, ktorú v roku 1719 označil španielsky guvernér za „najchudobnejšiu a najbiednejšiu španielsku kolóniu v celej Amerike“² stala krajina, ktorá sa zaradila do „klubu bohatých“ ako 38. krajina OECD? V čom sa líši od svojich susedov a vďaka akým krokom a politikám kostarické hospodárstvo prosperuje? Oplyvnia krízy v okolitých štátoch situáciu v Kostarike? A je vôbec udržateľná pozitívna trajektória ekonomiky, vzhľadom na zhoršujúcu sa situáciu v regióne?

1.1 Ekonomické dejiny Kostariky

1.1.1 Kolonializmus

Na to, aby sme pochopili hospodársky úspech tejto stredoamerickej krajiny, je potrebné poznať aj jej históriu. Počas svojej poslednej cesty do Nového sveta v roku 1502 sa Krištof Kolumbus zastavil na ostrove Uvita, pri pobreží dnešného hlavného prístavného mesta Limón, kde spoznal pôvodných obyvateľov Kostariky. Novoobjavenú krajinu nazval *Costa Rica*, v doslovnom preklade Bohaté pobrežie, z dôvodu okázalých zlatých a nefritových šperkov, ktoré domorodí obyvatelia nosili. Podobne ako to bolo v iných

---

¹ INTERNATIONAL MONETARY FUND (2014): Panama: Report on Observance of Standards and Codes FATF. In: *Recommendations for Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism*. s. 3.

² AUGELLI, J.P. (1987): Costa Rica's Frontier Legacy. In: *The Geographical Review*

častiach Latinskej Ameriky, aj na území dnešnej Kostariky boli expedície charakteristické násilným a neúctivým zaobchádzaním s pôvodným obyvateľstvom. Okrem neukojiteľnej túžby po zlate a iných drahých kovoch španielski dobyvatelia skonfiškovali nielen zlato a poľnohospodárske plodiny bývalých kmeňov, ale využili domorodých obyvateľov aj na obchod s otrokmi, pričom z nich spravili predmet predaja do iných častí kontinentu, primárne Panamy a Peru.³ Počas prvého storočia španielskeho dobývania pôvodné obyvateľstvo, ktoré nebolo súčasťou obchodu s otrokmi, podľahlo chorobám (hlavne kiahňam), proti ktorým nemali prirodzenú imunitu, iní zomreli pri pokuse vzdorovať Španielom alebo boli uväznení, mučení a niektorí utiekli do odľahlých horských oblastí. Kvôli nehumánnemu zaobchádzaniu s domorodým obyvateľstvom a rozsiahlemu obchodu s otrokmi sa počet obyvateľov výrazne znížil. Náročné klimatické podmienky, epidémie komárov v močiaroch a samotné nezhody medzi novo prisťahovanými obyvateľmi boli ďalšími dôvodmi, ktoré obmedzovali ich úspech pri zakladaní trvalých osád v tejto oblasti počas prvých troch storočí koloniálneho obdobia. V čase španielskej koloniálnej nadvlády zostala Kostarika jednou z provincií, ktorým vládlo španielske vicekráľovstvo v Guatemale (spolu s provinciami Salvádor, Honduras a Nikaragua). Jej poloha ako najvzdialenejšej provincie od zástupcu koruny a skutočnosť, že tu nebolo objavené veľké nerastné bohatstvo, znamenali, že záujem o toto vzdialené územie bol minimálny, čo na druhej strane umožnilo Kostarike rozvíjať sa relatívne autonómne v porovnaní s ostatnými provinciami Strednej Ameriky.

Až do 19. storočia bolo hospodárstvo Kostariky odkázané na pestovanie a vývoz len dvoch plodín, kakaa a tabaku.⁴ Pestovatelia týchto plodín však museli čeliť viacerým nepriaznivým skutočnostiam. Plantáže kakaa, ktoré sa nachádzali v prímorských nížinách, boli často napádané a vykrádané britskými pirátmi a pôvodnými obyvateľmi z Nikaraguy. Na druhej strane tabak, ktorý bol pestovaný vo vysokých pohoriach, nebol konkurencieschopný vzhľadom na vysoké marže z jeho exportu, ktoré stanovili španielski kolonizátori. V dôsledku absencie významnej domorodej pracovnej sily, ktorú by mohli využívať, boli títo španielski osadníci nútení obrábať pôdu sami a stali sa nezávislými poľnohospodármi, ktorí boli závislí od vlastnej produkcie, a nie feudálnymi páňmi alebo latifundistami, ako to bolo v iných častiach Strednej a Južnej Ameriky. Vznikla vidiecka

---

³ GARRIGUES, R.(1996): The Spanish Conquest and colonization. In: *Costa Rica*

⁴ RANKIN M. (1972): Colonial Costa Rica In: *The History of Csta Rica*

beztriedna demokracia poľnohospodárov, ktorí si veľmi vážili slobodu a rodinu.⁵ Na základe týchto skutočností môžeme opísať hospodárstvo Kostariky v čase kolonializmu ako zaostalú monokultúrnu ekonomiku s čisto vidieckou rovnostárskou spoločnosťou.

1.1.2 Nezávislosť a kávová revolúcia

Kostarika dosiahla nezávislosť rovnako ako ostatné bývalé španielske kolónie v 19. storočí. Dňa 15.9.1821 sa celá Stredná Amerika oficiálne vymanila spod španielskej nadvlády a po prvý raz vo svojej histórii bola nezávislá. Vďaka svojej odľahlosti a nedostatku technológií sa správa o nezávislosti dostala z Guatemaly do Kostariky až o mesiac neskôr. Po odlúčení od španielskej nadvlády sa spolu s inými stredoamerickými bývalými kolóniami v roku 1821 stala súčasťou Mexickej ríše, no už o dva roky neskôr sa spolu s El Salvadorom, Guatemalou, Hondurasom a Nikaraguou zaradila medzi federatívne štáty Spojenej provincie Strednej Ameriky. Federácia zanikla v roku 1838 a rovnako v tomto roku sa Kostarika stala úplne nezávislou krajinou. Dodnes sa práve 15. september oslavuje ako deň kostarickej nezávislosti.⁶ Za kostarický najväčší úspech v tomto období sa dá považovať jej neúčast' v ničivých občianskych konfliktoch, ktoré dominovali v ostatných častiach regiónu. Tieto konflikty sa vyznačovali konfrontáciou konzervativizmu spojeného s katolíckou cirkvou so zásadami liberalizmu, podnikania a voľného obchodu, ktoré boli charakteristické pre „Nový svet“. Vďaka tomu, že v Kostarike mala cirkev historicky slabý vplyv s prevažne vidieckou, agrárnou hospodárskou štruktúrou, zabránilo to k vzniku konzervatívnej byrokratickej vrstvy. Namiesto ozbrojených konfliktov a represívnych opatrení sa Kostarika zamerala na hospodársku expanziu s prvkami liberalizmu. Využívajúc novonadobudnuté príležitosti, ktoré priniesla nezávislosť, vrátane voľného obchodu, zahraničných investícií a rozvíjajúcich sa trhov, krajina využila príležitosť posunúť svoje hospodárstvo nad rámec pôvodného stavu chudoby.

Významnými osobnosťami tejto doby bol Juan Mora Fernandez, prvý najvyšší predstaviteľ krajiny menovaný v roku 1824, a Braulio Carrillo takzvaný „benevolentný diktátor,“ ktorý sa ujal moci v roku 1835.⁷ Obidvaja lídri významne prispeli k ekonomickému pokroku v podobe kávovej produkcie a podpore zahraničného obchodu. Za Fernandezovej vlády boli poskytované dotácie na pôdu malým poľnohospodárom

---

⁵ GOOREN, H. (2003): Recommendations for Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism. In: *Panama: Report on Observance of Standards and Codes FAT*. s. 144-146.

⁶ MYCOSTARICA. (2010): The Most important part of Costa Rican History. In: *Costa Rica Independence, A historic moment on September 15th, 1821*.

⁷ FERNÁNDEZ J. BERNAL, J (2002): En busca de la independencia eclesiástica. In: *Anuario de Historia de la Iglesia*. s. 239-278.

na pestovanie kávových zŕn a povzbudzoval väčších vlastníkov pôdy, aby zakladali podniky na spracovanie kávy. Okrem toho podporoval obchod a priemysel tým, že ponúkal odmeny každému, kto otvorí cesty a prístavy. V tomto období bol vytvorený aj spoľahlivý súdny systém, verejné vzdelávanie pre všetkých obyvateľov a boli založené prvé noviny. Carillo zaviedol usporiadaný systém verejnej správy, zaslúžil sa o nahradenie zastaralých španielskych zákonov, oslobodil pestovateľov kávy od poplatkov a podporoval nových pestovateľov kávy tým, že im poskytoval kávovníky zadarmo.

Úsilie, ktoré viedli Fernández a Carrillo, vyvrcholilo realizáciou dlhodobej snahy Kostariky o integráciu na svetové trhy. Rozvoj kávového priemyslu sa stal katalyzátorom rozvoja exportného priemyslu a rozhodujúcim spôsobom zmenil dovtedy slabé hospodárstvo v Strednej Amerike na najprosperujúcejšiu krajinu v regióne. Významným aspektom úspechu exportu kávy bola aj priemyselná revolúcia v Európe, kedy sa zvýšil dopyt a popularita kávy na starom kontinente.⁸ Napriek ťažkostiam Kostariky s prístupom a prepravou, krajina v roku 1830 zriadila svoju prvú exportnú linku do Čile, odkiaľ bola káva reexportovaná do Európy. Vďaka tomu, že krajina predtým skutočne nerozvinula žiadny významný agroexportný priemysel, sa ukázalo ako výhoda, pretože na pestovanie kávovníkov boli k dispozícii veľké plochy pôdy. Kombinácia tropickej klímy, vysokej nadmorskej výšky, výdatných zrážok a sopečnej pôdy predstavovali ideálne podmienky pre pestovanie „zlatého zrna“.

Kávový priemysel v Kostarike nepoložil základy len prosperujúcej ekonomike, ale aj demokracii, zásadám liberalizmu a prerozdeleniu bohatstva medzi všetky vrstvy obyvateľstva, vďaka čomu krajina prosperuje dodnes. Namiesto represívnych pracovných vzťahov v poľnohospodárstve, ktoré vznikli na veľkých latifundiách v susedných krajinách, sa v Kostarike vytvoril dvojstupňový systém malých pestovateľov vlastniacich pôdu a bohatých, aristokratických kapitalistických spracovateľov/vývozcov, ktorí boli schopní financovať mletie kávy a jej prepravu. „*Cafetaleros*“, majitelia najväčších podnikov na spracovanie kávy, pestovali časť produkcie sami, ale väčšinu kupovali priamo od mnohých malých rodinných fariem. Preto namiesto toho, aby sa vytvoril obrovský vidiecky proletariát chudobných, vykorisťovaných pracovníkov na plantážach, kostarickí malí poľnohospodári investovali do svojich fariem a cítili sa ako cenení a prínosní členovia spoločnosti a čo je najdôležitejšie, boli začlenení do nového dynamického hospodárstva. Napriek zdanlivo spravodlivým vzťahom bola káva a moc vždy úzko prepojená a skupina

---

⁸ D'SILVA, A. (2021): How Coffee Shaped the Industrial Revolution. In: *Era of We*.

„Cafetarelos“, zložená z bohatých šľachtických rodín, väčšinou čistého španielskeho pôvodu, získala obrovskú politickú a ekonomickú moc a vplyv, ktorý si udržali až do polovice 20. storočia.

1.1.3 Banánový priemysel- United Fruit Company

So zvýšenou produkciou a exportom kávových zŕn bol potrebný rozvoj infraštruktúry. Preto v roku 1872 vláda Kostariky uzavrela s americkým podnikateľom Henrym Meiggsom dohodu o výstavbe železničnej trate spájajúcej hlavné mesto San José s prístavom Limón. Meiggsovi v tomto projekte pomáhal jeho mladý synovec Minor C. Keith, ktorý po Meiggsovej smrti v roku 1877 prevzal jeho obchodné záležitosti v Kostarike. Keith začal experimentovať s pestovaním banánov ako lacného zdroja potravín pre svojich robotníkov. Keď kostarická vláda nesplácala svoje dlhy, s cieľom dokončenia železnice bol Keith nútený vziať si pôžičku od londýnskych bánk a súkromných investorov. Výmenou za opätovné neplatenie dlhu zo strany Kostariky, administratíva prezidenta Próspera Fernández Oreamuna v roku 1884 súhlasila s tým, že Keithovi poskytne 3 200 km² nezdanenej pôdy pozdĺž železnice a 99-ročný prenájom na prevádzku železničnej trate. Železnica bola dokončená v roku 1890, ale tok cestujúcich sa ukázal ako nedostatočný na financovanie Keithovho dlhu. Na druhej strane sa predaj banánov vypestovaných na jeho pozemkoch a prepravovaných najprv vlakom do Limónu a potom loďou do Spojených štátov ukázal ako veľmi výnosný a v roku 1899 založil spoločnosť *United Fruit Company* (UFC).⁹ Podľa Cordera a Pausovej môžeme *United Fruit Company* považovať za prvú priamu zahraničnú investíciu s cieľom rozvoja infraštruktúry a prírodných zdrojov v Kostarike.¹⁰

Banánový priemysel fungoval v úplne odlišných výrobných vzťahoch ako kávový. Banánové podniky boli z veľkej časti v zahraničnom vlastníctve, pričom drvivá väčšina dosiahnutých ziskov bola odvádzaná do materských spoločností vo forme dividend. Podmienky v banánovom priemysle narušili dovtedy dominantné postavenie kávovej elity a namiesto rovnostárskej spoločnosti vznikla vysoko diferencovaná triedna štruktúra, pozostávajúca z bohatých vlastníkov plantáží a chudobného a rasovo zmiešaného proletariátu. Rovnako sa zmenila závislosť na exportných trhoch v Európe na exportné trhy v Spojených štátoch amerických. Pracovné podmienky v banánovom sektore boli tiež veľmi odlišné. Pracovníci žili spravidla v biede v primitívnych táboroch na plantážach, boli zle

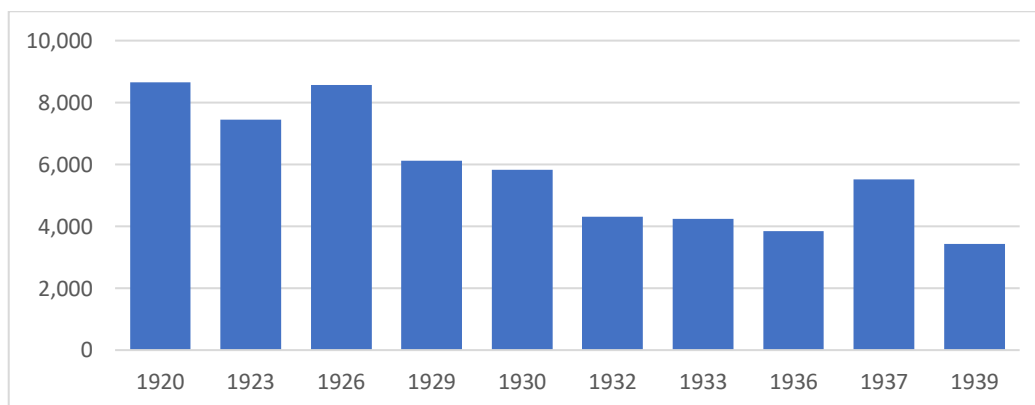
---

⁹ BUCHELI, M., READ, I. (2001): Chronology of United Fruit Historical Society. In: *International Directory of Company Histories*.

¹⁰ CORDERO, J., PAUS, E. (2012): Foreign Investment and Economic Development in Costa Rica: The Unrealized Potential. In: *Rethinking Foreign Investment for Sustainable Development Lessons from Latin America*. s. 4.

platení a zamestnávateľa nedodržiavali ich pracovné práva. Banánové poľnohospodárstvo rovnako nepriaznivo vplývalo aj na životné prostredie kvôli nerektivačnému obhospodarovaniu pôdy, čo zapríčinilo vysokú mieru odlesňovania panenských pralesov. Keďže UFC mala produkciu banánov vo viacerých krajinách a ako nadnárodná spoločnosť reagovala na vonkajšie trhy v USA a Európe, jej rozhodnutia sa prijímali nezávisle od podmienok národného hospodárstva.¹¹ Plantáže boli po vyčerpaní využívanej pôdy bezohľadne opustené, čo spôsobilo hlbokú devastáciu celých komún. Opustenie banánových plantáží viedlo nielen k odchodu tisícov pracovníkov z regiónu, ale aj k bankrotu subdodávateľských obchodných podnikov v regióne. Spoločnosť dokonca zašla tak ďaleko, že odstránila telefónne vedenie, železničné trate a mosty, a zostávajúcich obyvateľov ponechala izolovaných v komunitách, ktoré vznikli popri plantážach. V 20. až 30. rokoch 20. storočia zamestnávala UFC 11 000 robotníkov. Na základe údajov zo sčítania ľudu z roku 1927 táto spoločnosť zamestnávala takmer polovicu ekonomicky aktívneho obyvateľstva regiónu.¹² Zahraničná kontrola a vykorisťovanie pracovníkov na plantážach nakoniec viedli k antiimperialistickým náladám v spoločnosti a k mnohým štrajkom v samotnom priemysle. Sociálne konflikty, príchod panamskej choroby, ktorá infikovala banánovníky a pokles trhových cien na svetových trhoch viedli po roku 1925 k úpadku banánovej produkcie a aj exportu, čo je zobrazené na grafe č. 1. Vzhľadom na vysokú mieru závislosti od zahraničného dopytu, najmä na americkom trhu, bola Veľká hospodárska kríza pre produkciu banánov devastujúca.

Graf č. 1: Celkový počet exportovaných trsov banánov v Kostarike za vybrané roky

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa LEÓN, J.(2012): Historia económica de Costa Rica en el siglo 10, 2012, s. 165.

¹¹ BUCHELI, M. (2006): Good dictator, bad dictator: United Fruit Company and Economics in central America in the Twentieth Century, s. 16.

Týmto spôsobom banánové odvetvie a agrokapitalistické vzťahy, ktoré sa za 30 rokov etablovali v Kostarike, podnietili k vytvoreniu podmienok pre následnú politickú a hospodársku reorganizáciu krajiny.

1.1.4 Sociálny štát dvadsiate storočie

Kostarická spoločnosť prešla v prvých desaťročiach dvadsiateho storočia hlbokou transformáciou, ktorú sprevádzal rozvoj exportného hospodárstva a vývoj politického systému. Nárast sociálneho povedomia zohral kľúčovú úlohu pri rozvoji robotníckeho hnutia v 30-tych rokoch 20. storočia. Toto obdobie sa súčasne prelínalo s nástupom Veľkej hospodárskej krízy, ktorá znamenala kolaps kapitalistického exportného hospodárstva, ktoré bolo v 19. storočí základom národnej prosperity Kostariky. V reakcii na krízu sa národní predstavitelia rozhodli pre výraznú reštrukturalizáciu a rozšírili právomoci štátu nad hospodárstvom. Dlhodobý hospodársky liberalizmus a politika *laisser-faire*, ktoré prevládali od získania nezávislosti, nahradil nový prístup k hospodárskemu riadeniu. Táto zmena zahŕňala zvýšené zásahy štátu do daňových a obchodných záležitostí, pričom charakteristickým znakom sa stal zvýšený dohľad štátu nad sektorom práce. Opatrenie, ktoré vláda Kostariky v tomto zmysle zaviedla, bolo napríklad zvýšenie vládnych výdavkov na projekty verejného sektora, s cieľom poskytnúť pracovné príležitosti obyvateľom.

V 40-tych rokoch zaviedli po sebe nasledujúce vlády politiky zamerané na podporu sociálneho štátu v troch oblastiach:

1. Legislatíva v oblasti pracovného práva: Významným opatrením v tomto smere bolo aj uzákonenie minimálnej mzdy a 8-hodinového pracovného času
2. Vzdelanie: Založenie druhej verejnej vysokej školy Kostarickej univerzity, povinné stredoškolské vzdelanie a otvorenie vzdelávaco-výskumného strediska Centrum výskumu a výučby tropickej poľnohospodárskej produkcie (*Tropical Agronomical Centre of Research and Teaching*)
3. Sociálne zabezpečenie: vytvorenie sociálnych programov a sociálneho poistenia¹³

Významnou udalosťou 40. rokov bola aj občianska vojna, ktorá trvala 44 dní. Následky vojny za národné oslobodenie v roku 1948 priniesli Kostarike zmeny prostredníctvom ústavnej reformy, nových občianskych a volebných práv, zrušenia armády,

---

¹³ PAUS, E. (2014): Industrial development strategies in Costa Rica: When structural change and domestic capability accumulation diverge. In: *Transforming economies : making industrial policy work for growth, jobs and development*, International Labour Organization, s. 186.

inštitucionalizácie sociálnych záruk a ďalších základných individuálnych slobôd. Podľa Rankinovej „*Tieto zmeny sa stali trvalými prvkami kostarickej spoločnosti po zvyšok dvadsiateho storočia a vo všeobecnosti sa považujú za znaky sily kostarického systému.*“¹⁴ Kľúčovým míľnikom spomínanej novej ústavy v roku 1949 bolo v prvom rade zrušenie armády a všetkých zložiek ozbrojených síl v krajine, čo bol odvážny krok, ktorý definoval neutralitu Kostariky vo svetovej politike. Rozhodnutie Kostariky zrušiť armádu a ozbrojené sily, zakotvené v novej ústave, sa považuje za obrovský úspech národa, ktorý priniesol hlboké sociálno-ekonomické výhody. Odstránením finančnej záťaže spojenej s udržiavaním stálej armády Kostarika presmerovala významné zdroje do silných sociálnych politík, najmä v oblasti zdravotnej starostlivosti a vzdelávania. Toto strategické presmerovanie finančných prostriedkov uľahčilo vytvorenie komplexného sociálneho rámca, ktorý podporil široký prístup k základným službám a významne prispel k ukazovateľom ľudského rozvoja krajiny. Z regionálneho hľadiska má navyše prezieravý krok Kostariky zrušiť armádu zvýšený význam v čase prevládajúcej politickej nestability v susedných krajinách. Toto rozhodnutie je nielen príkladom záväzku Kostariky k pacifizmu, ale zároveň stavia krajinu do pozície stabilizačnej sily v regióne, ktorý sa v 20. a aj 21. storočí vyznačoval pravidelnými turbulenciami a geopolitickou neistotou. Absencia vojenských výdavkov spolu s neochvejnou oddanosťou sociálnym investíciám podčiarkuje jedinečnú a chvályhodnú trajektóriu Kostariky smerom k udržateľnému rozvoju a regionálnemu mieru.

1.1.5 Politika substitúcie importu v Kostarike

Po tom, čo hospodárstva mnohých stredoamerických štátov záviseli do veľkej miery na exporte poľnohospodárskej produkcie a importe priemyselne náročných produktov, sa v polovici 20. storočia začala uplatňovať v mnohých krajinách regiónu politika industrializácie substitúciou dovozu v snahe zníženia závislosti od zahraničných trhov. Podľa Troya Segala: „*Politika substitúcie dovozu (Import substitution industrialization - ISI) je ekonomická teória, ktorú zvyčajne uplatňujú rozvojové krajiny alebo krajiny s rozvíjajúcim sa trhom, ktoré sa snažia znížiť svoju závislosť od vyspelých krajín. Tento prístup sa zameriava na ochranu a inkubáciu novovzniknutých domácich priemyselných odvetví s cieľom plne rozvinúť odvetvia tak, aby boli vyrábané tovary konkurencieschopné*

---

¹⁴ RANKIN, M. (2012): The Greenwood Histories of the Modern Nations. In: *The History of Costa Rica, The Greenwood Histories of the Modern Nations.*

s dovážanými tovarmi. Podľa teórie ISI sa týmto procesom miestne ekonomiky a ich národy stávajú sebestačnými.“¹⁵

Do druhej polovice dvadsiateho storočia bola Kostarika charakterizovaná ako agroexportná ekonomika, ktorá bola vysoko závislá na vývoze niekoľkých poľnohospodárskych výrobkov, pričom len káva a banány predstavovali takmer 90 % celkového vývozu v 60. rokoch 20. storočia.¹⁶ Na zmiernenie zraniteľnosti hospodárstva voči vonkajším vplyvom a šokom, začali kostarické úrady v 60. a 70. rokoch uplatňovať nový model hospodárskeho rastu s cieľom diverzifikácie ekonomiky. Realizácia ISI v praxi zahŕňala vysoké colné sadzby na importovaný spotrebný tovar, nízke dovozné clá na medziprodukty a kapitálové tovary a aj zavedenie vývozných ciel na statky, v ktorých mala Kostarika silnú komparatívnu výhodu. Cieľom týchto opatrení bola ochrana domáceho priemyslu a podpora miestnej výroby.¹⁷ V období, kedy Kostarika uplatňovala politiku ISI, ktoré trvalo od začiatku 60. do začiatku 80. rokov 20. storočia, dosiahol štát rýchlu hospodársku expanziu a zároveň vytvoril komplexný sociálny štát. Po tomto období došlo v dôsledku prijatiu Nového ekonomického modelu (NEM), ktorý sa vyznačuje liberálnou trhovou politikou, k zásadnej zmene štruktúry vývozu krajiny. Táto zmena bola pozoruhodná, pretože sa odklonila od primárnych výrobkov a preorientovala sa na vývoz výrobkov strednej a high-tech triedy. Táto transformačná trajektória ostro kontrastuje s novou profiláciou vývozu prírodných zdrojov, ktorú možno pozorovať v krajinách Južnej Ameriky, a so stupňujúcou sa prevahou nízko-technologických, pracovne náročných tovarov v iných regiónoch Strednej Ameriky.¹⁸ Úspech politiky substitúcie importu v Kostarike priaznivo ovplyvnili dve skoršie opatrenia štátu:

1. Znárodnenie bankového sektoru v roku 1948 poskytlo vláde prísnu kontrolu nad pridelovaním úverov. Poskytovanie úverov bolo v prvom rade využívané na modernizáciu poľnohospodárstva a na podporu procesu industrializácie.
2. Prijatie zákona o nových priemyselných odvetviach z roku 1940, ktorý poskytoval daňové prázdniny novovznikajúcim výrobcom produktov, u ktorých sa využívalo maximálne 25% importovaných vstupov pri výrobe produktu.

---

¹⁵ SEGAL, T. (2021): Import Substitution Industrialization (ISI) Defined, With Example. In: *INVESTOPEDIA*.

¹⁶ FERREIRA, G. (2009): From Coffee Beans to Microchips: Export Diversification and Economic Growth in Costa Rica. In: *Southern Agricultural Economics Association Annual Meetin*. s. 7.

¹⁷ FERREIRA, G. (2009): The expansion and diversification of the export sector and economic growth: the Costa Rican experience. s. 17.

¹⁸ PAUS, E. (2014): Industrial development strategies in Costa Rica: When structural change and domestic capability accumulation diverge. In: *Transforming economies : making industrial policy work for growth, jobs and development, International Labour Organization*. s. 182.

V roku 1963 sa Kostarika spolu s Guatemalou, Salvádorom, Hondurasom a Nikaraguou pripojila k spoločnému stredoamerickému trhu (CACM). CACM sa stal hlavným odbytovým trhom a predstavoval príležitosť pre rozvíjajúci sa priemyselný sektor. Začlenenie Kostariky do spoločného stredoamerického trhu (CACM) spolu s vykonávaním politiky substitúcie importu viedlo k vytvoreniu nových priemyselných odvetví v hospodárstve a zvýšenie podielu priemyselného tovaru na celkovom exporte krajiny.¹⁹ Podľa Pausovej „sa štrukturálne zmeny v hospodárstve neobmedzovali len na expanziu priemyselného sektora, ale aj na poľnohospodárstvo a priemyselnú výrobu. Poľnohospodárska výroba sa modernizovala, najmä v oblasti kávy a banánov, a začali sa pestovať nové netradičné poľnohospodárske produkty na vývoz vrátane kvetov, okrasných rastlín, ovocia a zeleniny.“²⁰

Tabuľka č. 1: Percentuálne rozdelenie priemyselnej štruktúry Kostariky 1960- 1980

	1960	1970	1980
Potraviny, nápoje, tabak	69,1	54,4	49,3
Textil a odevy	11,3	10,3	7,9
Drevo a drevené výrobky	7,9	5,7	5
Papier a výrobky z papiera	2,2	4,3	4,8
Chemikálie a výrobky chemického priemyslu	4,8	12,1	18,7
Nekovové nerastné výrobky	2,2	2,6	2,6
Kovové výrobky	1,4	8,9	10,1
Ostatné	1,1	1,7	1,6

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov NACIONES UNIDAS: Industrialización en Centroamérica 1960-1980, 1983, s. 33.

Ako je znázornené v tabuľke č. 1 za obdobie ISI sa v rámci spracovateľského sektora znížil podiel tradične dominantného potravinárskeho sektora, zatiaľ čo podiel chemických látok a kovových výrobkov sa zvýšil.²¹

V 70. rokoch s prepádajúcou platobnou bilanciou vstúpila politika ISI do druhej fázy. Protivývozné opatrenia prehĺbili problémy s platobnou bilanciou, ktoré vláda Kostariky riešila tým, že rozšírila svoju úlohu z regulátora hospodárstva na samotného producenta, počnúc založením Kostarickej rozvojovej korporácie (CODESA). Figuresova administratíva podporovala vznik verejných podnikov zameraných na produkciu cukru, hliníku a cementu.

¹⁹ FERREIRA, G. (2009): The expansion and diversification of the export sector and economic growth: the Costa Rican experience. s. 18.

²⁰ PAUS, E. (2014): Industrial development strategies in Costa Rica: When structural change and domestic capability accumulation diverge. In: *Transforming economies : making industrial policy work for growth, jobs and development, International Labour Organization*. s. 188.

²¹ ORGANIZACIÓN SPOJENÝCH NÁRODOV (1983): Industrialización en Centroamérica 1960-1980. In: *Estudios e Informes de la CEPAL*.

V realite Kostarická centrálna banka financovala CODESA, ktorá fungovala ako materská firma a väčšinový vlastník rôznych podnikov v infantilnom odvetví, s cieľom kompletnej privatizácie podnikov po dosiahnutí vyššej úrovne rozvoja.²²

Neopomenuteľnou súčasťou politiky ISI bolo zameranie na zvýšenie vzdelanostnej úrovne pracovnej sily a rozvoj infraštruktúry. V tabuľke č. 2 sa uvádza, že podiel HDP vynakladaný na verejné vzdelávanie sa zvýšil z 2,6 % v roku 1960 na 6,2 % v roku 1980. Všetky deti boli dovtedy zapísané do základných škôl. Počet žiakov stredných škôl sa v rokoch 1965 až 1975 tiež zvýšil z 26 % na 53 %. V 70. rokoch sa výrazne rozšírilo vysokoškolské vzdelávanie, vznikli tri nové verejné univerzity, ktoré pripravovali vedcov a inžinierov potrebných pre odvetvia podporovaných substitúciou importu.²³

Tabuľka č. 2: Ukazovatele vzdelania v Kostarike 1950-1990

	1950	1955	1965	1975	1985	1990
Miera negramotnosti Celkovo	21,2	-	14,3	10,2	6,9	-
Muži	20,9	-	14,1	10,2	7	-
Ženy	21,5	-	14,5	10,3	6,9	-
Dosiahnutie základného vzdelania	-	91,5	105,2	107,1	98,8	102,5
Dosiahnutie stredného vzdelania	-	17,4	26,5	52,7	49,7	50,5
Výdavky na verejné vzdelávanie k HDP	1,5	2,62	5.2b	6.2'	-	3,9

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov z PROGRAMA ESTADO DE LA NACIÓN: Estado De La Educación Costarricense, 2008, s. 256.

1.1.6 Hospodárska kríza a NEM v 80. rokoch

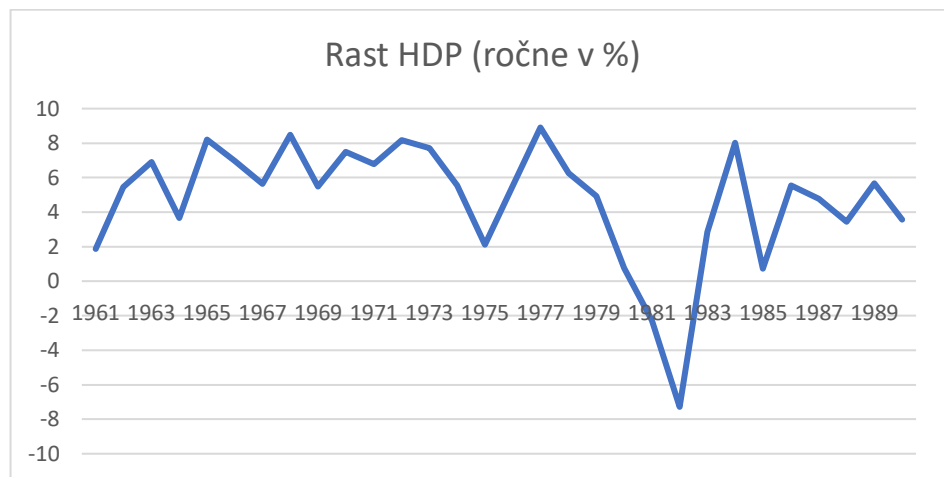
Ropný šok v 70. rokoch 20. storočia mal významný vplyv na svetové hospodárstvo. Pre rozvojové krajiny, ako je Kostarika, ktoré sú závislé najmä od vývozu poľnohospodárskych produktov a sú závislé od dvoch kľúčových komodít, mala hospodárska kríza ešte ďalekosiahlejšie dôsledky. Zvýšili sa náklady na dovoz, výrobu a distribúciu energie, znížil sa tiež dopyt a ceny na svetových trhoch hlavných vývozných kostarických poľnohospodárskych produktov, ako sú káva a banány. V dôsledku toho Kostarika čelila deficitu platobnej bilancie, vysokej inflácii a hospodárskemu prepadu. Ropné šoky v spojení s občianskymi vojnami v Salvádore a Guatemale prispeli k rozpadu spoločného stredoamerického trhu (CACM), ktorý bol dôležitým odbytovým trhom pre kostarické priemyselné výrobky. Ropná kríza odhalila obmedzenia a zraniteľnosť

²² FERREIRA, G. (2009): The expansion and diversification of the export sector and economic growth: the Costa Rican experience. s. 18.

²³ GUTIÉRREZ SAXE., M. (2008): Programa estado de la nación. In: *Estado De La Educación Costarricense*. s. 256.

kostarickej politiky substitúcie importu, ktorá sa spoliehala na vysoké clá, dotácie a verejné investície. Vo vládnych podnikoch sa akumulovala neefektívnosť práce a zahraničný dlh sa stal neudržateľný. V júli 1981, po prudkom poklese produkcie banánov ako i kávy, a náraste úrokových sadzieb a taktiež zahraničného dlhu, vyhlásila Kostarika moratórium na svoj zahraničný dlh. Mena krajiny colón v období od augusta 1980 do mája 1982 devalvovala o 600 %.²⁴ Miera nezamestnanosti dosiahla takmer desať percent, zatiaľ čo miera inflácie dosiahla 90%.²⁵

Graf č. 2: Percentuálne zobrazenie rastu HDP v Kostarike od 1961-1989

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov WORLD BANK (2022): GDP growth (annual %) – Costa Rica.

V reakcii na prepád kostarického hospodárstva Svetová banka, Medzinárodný menový fond (MMF) a Agentúra Spojených štátov amerických pre medzinárodný rozvoj (USAID) začali v 80. rokoch vyvíjať tlak na kostarické orgány, aby zaviedli sériu programov štrukturálnych úprav a reforiem, s cieľom postupného otvárania ekonomiky, ďalšej diverzifikáciu výroby a vývozu, zníženia vládnych výdavkov a štátnych zásahov do ekonomiky. Následne v roku 1982 začala novozvolená vláda realizovať balík opatrení na stabilizáciu hospodárstva a využívať „Nový ekonomický model“ (NEM). Podpora obchodu a prilákanie priamych zahraničných investícií boli základnými kameňmi stratégie Kostariky v oblasti NEM. Medzi najvýznamnejšie opatrenia počas 80. rokov v rámci NEM môžeme zaradiť aj vytvorenie rôznych inštitúcií na podporu exportu a otvorenia ekonomiky, menovite:

²⁴ PAUS, E. (2014): Industrial development strategies in Costa Rica: When structural change and domestic capability accumulation diverge. In: *Transforming economies : making industrial policy work for growth, jobs and development, International Labour Organization*. s. 188.

²⁵ HIDALGO, J. (2014): Growth without Poverty Reduction: The Case of Costa Rica. In: *ECONOMIC DEVELOPMENT BULLETIN NO. 18*.

1. Vytvorenie ministerstva pre export (MINEX) v roku 1984, ktorého úlohou bolo podporovať kostarických exportérov orientovať sa na nové trhy, zjednodušiť obchodné postupy, koordinovať politiky ostatných agentúr na podporu exportu a znížiť alebo zrušiť vývozné clá, poplatky a zjednodušiť administratívne postupy spojené s exportom
2. Vznik Národnej investičnej rady
3. Zavedenie bezcolného prístupu na americký trh pre väčšinu výrobkov v rámci Iniciatívy pre karibskú oblasť (CBI), ktorá bola navrhnutá tak, aby podnietila hospodársku revitalizáciu pre všetky stredoamerické a karibské krajiny – CBI poskytlo komparatívne výhody kostarickému agropriemyslu a ľahkej priemyselnej výrobe
4. Vytvorenie kostarickej agentúry na podporu investícií CINDE (Coalición Costarricense de Iniciativas de Desarrollo), s cieľom prilákania zahraničných firiem elektrotechnických odvetví, výrobcov zdravotníckych zariadení a služieb. Okrem toho táto inštitúcia poskytla technickú pomoc výrobcom netradičných poľnohospodárskych vývozných produktov

Zároveň sa v tomto období začalo s dlhodobou liberalizáciou obchodu. Priemerná colná sadzba postupne klesla z viac ako 60 % v roku 1985 na 11,7 % v roku 1995 až na 4,6 % v roku 2007.²⁶ Medzi najvýznamnejšie prostriedky proexportných subvencií sa považujú Certificado Abono Tributario (CAT), ktoré boli osvedčenia o preplatení daní obchodovateľné na národnej burze cenných papierov. CAT sa poskytovali vývozcom „netradičných produktov“ v hodnote rovnajúcej sa 15-30% hodnoty vývozu za predpokladu, že ich pridaná hodnota pre hospodárstvo predstavovala minimálne 35%. Spočiatku sa certifikáty CAT považovali za vplyvný a nápomocný prostriedok pre kostarických exportérov, pričom každý dolár, ktorý bol na ne vynaložený, priniesol zvýšenie vývozu zodpovedajúce 1,35 USD. Avšak program CAT bol neskôr kritizovaný za to, že z neho ťažilo len úzke spektrum veľkých firiem a že sa údajne zneužíval na podvodné vývozné operácie. Aj napriek tomu, že vďaka tomuto opatreniu sa diverzifikovala produkcia a aj vývoz, CAT v konečnom hľadisku viedli k nadmernej fakturácii, fiktívnemu vývozu a k rastúcemu fiškálnemu zaťaženiu. V dôsledku toho boli začiatkom 90. rokov znížené a v roku 1999 úplne zrušené.²⁷

---

²⁶ PAUS, E. (2014): Industrial development strategies in Costa Rica: When structural change and domestic capability accumulation diverge. In: *Transforming economies : making industrial policy work for growth, jobs and development, International Labour Organization*. s. 190.

²⁷ FERREIRA, G. (2009): The expansion and diversification of the export sector and economic growth: the Costa Rican experience. s. 24.

Druhým významným krokom k liberalizácii zahraničného obchodu a zlepšenia hospodárskych podmienok v Kostarike bolo zriadenie takzvaných „Slobodných zón (*Free Zones*)“, z ktorých krajina veľmi profituje aj v súčasnosti. Zriadenie slobodných zón v Kostarike začiatkom 80. rokov bolo strategickým krokom zameraným na podporu vývozu a prilákanie priamych zahraničných investícií. Tieto zóny ponúkali rôzne stimuly vrátane bezcolného dovozu a oslobodenia od daní, najmä od daní zo zisku. Hoci v týchto zónach mohli pôsobiť zahraničné aj domáce spoločnosti, vysoký vstupný kapitál a iné požiadavky na investície a vývoz spôsobili, že pre väčšinu domácich spoločností boli nerealizovateľné.

Na kostarické hospodárstvo mali slobodné zóny vplyv z piatich hľadísk. Po prvé, prilákal priame zahraničné investície tým, že ponúkli stimuly, ako napríklad oslobodenie od daní a voľnejšie právne predpisy pri zakladaní spoločností. Po druhé, zrušením ciel na vstupy do produkcie v PZI a rôznych daňových úľav sa stimuloval v konečnom dôsledku vývoz. Po tretie, vytvorili pracovné príležitosti pre miestnu pracovnú silu. Po štvrté, prispela k rozvoju miestnej pracovnej sily tým, že vďaka PZI sa zvýšili zahraničné odborné znalosti a *know-how*. A napokon pomohli diverzifikácii hospodárstva tým, že podporili rozvoj nových priemyselných odvetví.²⁸

Celkovo možno konštatovať, že v dôsledku hospodárskej krízy, ktorá postihla krajinu, boli prijaté výrazné hospodárske štrukturálne reformy s pomocou viacerých medzinárodných hospodárskych a finančných organizácií. Tieto reformy predstavovali zásadné zmeny v ekonomickej politike a nastavení, a ich cieľom bolo nielen prekonať krízové obdobie, ale aj vytvoriť solídne základy pre udržateľný a konkurencieschopný ekonomický rast. V rámci týchto reforiem došlo k zásadnému prehodnoteniu ekonomického modelu, s dôrazom na zvýšenie exportu a diverzifikáciu vývozu. Cieľom bolo vymaniť sa z jednostrannej závislosti na určitých odvetviach a podporovať širšiu ekonomickú diverzifikáciu. Taktiež sa priklonilo k prilákanie priamych zahraničných investícií, najmä do odvetví vysokých technológií. Zatiaľ čo niektoré dôsledky, zapríčinené z pozitívnych výsledkov týchto reforiem boli pomerne okamžité, iné sa začali prejavovať až v priebehu 90. rokov a na začiatku nového milénia. Diverzifikácia ekonomiky a prilákanie zahraničných investícií sa ukázali ako kľúčové faktory pre dlhodobý rast a stabilitu, a posilnili tak postavenie krajiny v globálnom ekonomickom kontexte.

---

²⁸ CORDERO, J., PAUS, E. (2012): Foreign Investment and Economic Development in Costa Rica: The Unrealized Potential. In: *Rethinking Foreign Investment for Sustainable Development Lessons from Latin America*. s. 4.

2 Cieľ a metodika práce

Hlavným cieľom našej záverečnej práce je popísať vybrané ukazovatele Kostarickej ekonomiky a jej význam v rozmedzí celosvetového hospodárstva na základe podrobných analýz. Skúmame, ktoré hospodárske stratégie a politiky podporili transformáciu Kostariky z monokultúrnej ekonomiky na ekonomiku s diverzifikovaným hospodárstvom. Zároveň nás zaujíma ako ekologický prístup, ktorý sa stal základom kostarickej identity, prispieva k politickej, ekonomickej ale aj spoločenskej stabilite. V nadväznosti sme si stanovili parciálny cieľ, ktorým je analýza prijímaných hospodárskych reforiem po prekonaní dlhovej krízy v osemdesiatych rokoch zameriavajúc sa hlavne na otvorenie ekonomiky priamym zahraničným investíciám, udržateľné a zelené hospodárstvo a ekoturizmus, ktoré môžu byť zdrojom inšpirácie pre ostatné rozvojové krajiny a to nie len v rámci regiónu ale aj v rozmedzí celosvetového hospodárstva. Naše skúmanie rozšírime osobitne aj o najväčšie výzvy krajiny, preto v rámci druhého čiastkového cieľa rozoberáme súčasné problémy, ktoré by mohli ohroziť pozitívnu trajektóriu rýchleho vzostupu krajiny do budúcnosti.

Pre prvú časť práce sme si stanovili čiastkové ciele, ktoré spočívali v priblížení ekonomických dejín Kostariky, pričom našou ambíciou je zachytiť kľúčové momenty a historické zlomy, ktoré formovali súčasný ekonomický obraz tejto stredoamerickej krajiny. Teoretická kapitola prvom rade približuje, ako historické udalosti zapríčinili, že dnes je Kostarika krajinou s rovno statkárskou spoločnosťou, ktorá disponuje vysokou mierou povedomia o životnom prostredí v porovnaní so svojimi susedmi

V rámci čiastkových cieľov pre tretiu kapitolu sa zaoberáme implementáciou stratégií a politík, ktoré boli zavedené od začiatku 90. rokov 20. storočia a skúmame rozsah a efektívnosť daných činností na ekonomický rozvoj a spoločenskú ale aj politickú stabilitu. Zároveň priblížime postavenie ekoturistiky, plán dekarbonizácie a rozsah obnoviteľných zdrojov energie a skúmame dôvody, prečo majú dané oblasti zásadný význam na prosperite krajiny. Úvodná časť tretej kapitoly sa zaoberá prílevom priamych zahraničných investícií, ktoré boli zásadnými determinantmi v rozširovaní diverzifikovanejšieho hospodárstva. Zároveň zistíme, ktoré krajiny sú najväčšími obchodnými partnermi Kostariky, ktoré produkty sú najviac obchodovateľné exportom aj importom a približuje problematiku amerického záujmu v Kostarike.

V štvrtej kapitole s názvom Diskusia a návrhy sa zaoberáme komplexnými a dlhodobými výzvami ale aj možnými riešeniami na prekonanie súčasnej migračnej krízy

a neformálnej zamestnanosti. Zároveň v tejto kapitole poskytujeme odporúčania sústred'ujúc sa na konkrétne kroky, ktoré by Kostarika mala zaviesť na zníženie miery nezamestnanosti a neformálnej zamestnanosti.

Tvorba diplomovej práce si vyžadovala mnoho krokov. Prvým krokom bol správny výber problematiky a krajiny, ktorá nás zaujíma. Po úspešnom zvolení vhodnej témy sme sa zamerali na preštudovanie vhodnej odbornej literatúry z rôznych článkov a publikácií od odborníkov. Pri ďalšom kroku bolo potrebné si vytvoriť všeobecný, no zároveň kritický prehľad na danú problematiku z dôvodu veľkého množstva zdrojov. Medzi limity, ktoré autori museli prekonať pri jej písaní bolo hlavne malý počet odborníkov, ktorí sa danej problematike venujú na území Slovenskej republiky aj v zahraničí, a pramene, ktorých väčšina bola písaná v španielskom jazyku. Vzhľadom k tejto súvislosti sme čerpali najmä z internetových zdrojov. Pramene, z ktorých sme čerpali, možno rozdeliť na primárne a sekundárne. V teoretickej aj analytickej časti sme pracovali primárne so sekundárnymi zdrojmi a publikáciami od zahraničných autorov. V analytickej časti práce sme využívali najmä primárne pramene, viaceré internetové zdroje a štatistiky z oficiálnych stránok OSN, OECD, Svetovej banky, ale aj štátných a súkromných agentúr Kostariky. Z titulu témy práce boli metódy práce rovnako limitované a boli využívané najmä metódy indukcie, analýzy, komparácie, dedukcie a abstrakcie. Jednotlivé metódy sú využívané primárne v tretej a štvrtej časti záverečnej práce za účelom dosiahnutia vopred určených cieľov.

3 Výsledky práce

Hospodársky a politický vývoj Kostariky, ktorý sme opísali na začiatku prvej kapitoly, sa stal dôležitým aspektom súčasného úspechu, ktorý krajina za posledných tridsať rokov dosahuje. Jasným ukazovateľom úspechu je vstup Kostariky do OECD, čím sa stala len štvrtou krajinou Latinskej Ameriky a jedinou krajinou Strednej Ameriky a Karibiku, ktoré boli prijaté do klubu ekonomicky najvyspelejších krajín sveta. Pre Kostariku je vstup do OECD nielen prestíž, ale predstavuje zásadný míľnik, ktorým sa v rámci svetového hospodárstva uznáva pokrok Kostariky v dosahovaní hospodárskeho rastu, sociálneho začleňovania a environmentálnej udržateľnosti. Minister zahraničných vecí USA Antony J. Blinken sa pri príležitosti vstupu Kostariky do OECD 25.5.2021 vyjadril: *„Členstvo Kostariky je výsledkom rozsiahleho viacročného úsilia o zosúladenie jej hospodárskych politík s odporúčaniami OECD a je silným signálom dôvery v kostarické hospodárstvo. Chválím Kostariku za dôslednosť pri riešení rôznych požiadaviek na pristúpenie. Kostarika urobila veľký pokrok pri znižovaní svojho fiškálneho deficitu v tomto náročnom kontexte COVID-19. Vítam jej dohodu s Medzinárodným menovým fondom.“*²⁹ Z najnovšieho ekonomického prieskumu OECD o Kostarike vyplýva, že Kostarika v posledných dvoch desaťročiach zvyšovala životnú úroveň podstatne rýchlejšie ako latinskoamerický priemer, pričom HDP per capita vzrástol o 60 %.³⁰

3.1 Prílev priamych zahraničných investícií v Kostarike

Ako sme opisovali v prvej kapitole, vysoký prílev priamych zahraničných investícií bol v Kostarike zaznamenaný od začiatku 90. rokov minulého storočia. V roku 1985 sa Kostarika začala intenzívne snažiť o diverzifikáciu výroby a vývozu. Nový prístup k rozvoju pozostával z dvoch hlavných prvkov: snahy o uzavretie dohôd o voľnom obchode a prilákania priamych zahraničných investícií (PZI). S odstupom času a vzhľadom k porovnaniu okolitých štátov môžeme tvrdiť, že Kostarika bola pri získavaní PZI mimoriadne úspešná. Je jedinou krajinou v Latinskej Amerike, ktorá od tohto obdobia získala najväčší podiel PZI vo výrobnom sektore, a ešte pozoruhodnejšia je jej schopnosť prilákať PZI v sektore high-tech technológií.

V tejto podkapitole analyzujeme, prečo bola Kostarika atraktívnou destináciou pre TNK a aký vplyv mali PZI na hospodársky rozvoj krajiny. Poukazujeme taktiež na to,

---

²⁹ BLINKEN, A. J. (2021): Privítanie Kostariky v OECD. In: *Oficiálna tlačová správa MZV USA*.

³⁰ OECD (2023): Kostarika: Posilnenie verejných financií, produktivity a vzdelávania je kľúčom k trvalému pokroku. In: *Spravodajská sekcia*.

aký vplyv mali slobodné zóny, a ktoré TNK pôsobili ako determinant prilákania iných zahraničných investorov.

3.1.1 Význam investície Intelu v Kostarike

Prílev PZI bol zaznamenaný v mnohých krajinách v Latinskej Ameriky v období 90. rokov, avšak v Kostarike neboli výsledkom privatizácie ako v ostatných krajinách regiónu. Kostarika bola na začiatku milénia v tomto zmysle veľkou výnimkou. V rokoch 1996 až 2005 predstavovali PZI vo výrobnom sektore 68 % celkového prílevu PZI. Pre porovnanie, v Argentíne predstavoval podiel PZI vo výrobnom sektore 21 %, v Brazílii 28 %, v Čile 11 % a v Mexiku 48 %.³¹

V rámci liberalizácie hospodárstva začala v roku 1993 CINDE (Kostarická agentúra na podporu investícií) usilovať o získanie spoločnosti Intel a ďalších nadnárodných spoločností v rámci cieleného úsilia o zvýšenie PZI do krajiny prostredníctvom tzv. slobodných zón. Najväčšia spoločnosť zaoberajúca sa výrobou polovodičov uprednostnila v roku 1997 Kostariku pred Mexikom v investovaní 300 miliónov USD do závodu na montáž a testovanie polovodičov (A&T).³² Mexiko, ktoré bolo dlhú dobu lídrom v prilákaní nového závodu, bolo vyradené z dôvodu menovej krízy a povinného systému odborov. Začiatok pôsobnosti spoločnosti Intel v Kostarike malo hlboký primárny a sekundárny vplyv na hospodársky rámec krajiny, priemyselné prostredie, vzdelávacie inštitúcie, podnikateľskú kultúru a rozvoj infraštruktúry. Investícia spoločnosti Intel v Kostarike je dodnes považovaná za príklad a meradlo úspešných iniciatív v oblasti PZI. Avšak zabezpečenie investičného megaprojektu spoločnosti Intel bolo len prvým krokom úspechu. Jednou z hlavných obáv spoločnosti Intel v súvislosti s jej podnikom v Kostarike bol stav infraštruktúry v krajine.

V reakcii na to kostarická vláda v spolupráci so súkromným sektorom začala vyvíjať spoločné úsilie na realizáciu zlepšení infraštruktúry, ktoré vyžadoval Intel a z ktorého čerpá krajina dodnes. V tomto zmysle kostarická vláda zabezpečila:

- Modernizáciu letiska: Táto komplexná modernizácia zahŕňala zlepšenie zariadení pre cestujúcich a nákladnú dopravu, zvýšenie kapacity letov a posilnenie bezpečnostných opatrení.

---

³¹ CORDERO, J., PAUS, E. (2012): Foreign Investment and Economic Development in Costa Rica: The Unrealized Potential. In: *Rethinking Foreign Investment for Sustainable Development Lessons from Latin America*. s. 5.

³² INTEL (2020): Corporate responsibility at Inte: Executive Summary Costa Rica.

- Zlepšenie cestnej infraštruktúry: V spolupráci so spoločnosťou Intel vláda vykonala potrebné zmeny v cestnej sieti s cieľom posilniť domáce logistické kapacity.
- Zvýšenie energetickej kapacity: Štátna energetická spoločnosť uskutočnila významné zlepšenia v sektore energetiky. Spoločnosť Intel zároveň podporila financovanie novej elektrárne, čo bolo pre ňu opätované výhodnejšími cenovými podmienkami pre dodávky elektrickej energie.
- Celková oprava telekomunikačnej infraštruktúry: Existovala veľká potreba modernizácie telekomunikačnej infraštruktúry nielen na zlepšenie kvality služieb, ale aj na uspokojenie prudkého nárastu dopytu.³³

Za dva roky pôsobnosti Intelu v Kostarike sa elektronické výrobky dostali do absolútneho popredia exportného spektra, pričom spoločnosť Intel sa stala najvýznamnejším vývozcom a jej polovodičové výrobky sa stali hlavným vývozným artiklom krajiny. V roku 1999 dosiahol vývoz spoločnosti Intel hodnotu približne 2,4 miliardy USD, čo predstavovalo 36 % celkového objemu vývozu Kostariky a prispelo k viac ako 60 % rastu HDP krajiny v tomto roku.³⁴

Svojím pôsobením v Kostarike spoločnosť Intel prispela k vytvoreniu približne 3 000 pracovných príležitostí, čím výrazne diverzifikovala ponuku pracovných príležitostí pre kostarickú pracovnú silu a pripravila pôdu pre vyššie mzdy.³⁵ Spoločnosť Intel však priniesla širšiu škálu kariérnych príležitostí, a to nielen pre osoby s technickými znalosťami, ale aj pre nových absolventov rôznych odborov. Platy na týchto pozíciách boli v priemere až trikrát vyššie ako platy bežne ponúkané v miestnom výrobnom sektore.

Najvýznamnejším aspektom investície spoločnosti Intel bolo, že slúžila ako kľúčová demonštrácia schopnosti Kostariky pôsobiť ako atraktívna investičná destinácia a v podstate pôsobila ako príklad pre svetovú podnikateľskú komunitu. Vyplývalo to z prísneho procesu hĺbkovej kontroly spoločnosti Intel a úspešného splnenia prísnych prevádzkových kritérií a požiadaviek spoločnosti zo strany Kostariky. Strategické zlepšenia, ktoré Kostarika uskutočnila v snahe prilákania spoločnosti Intel vrátane rozvoja vzdelávania a pracovnej sily,

---

³³ THE WORLD BANK GROUP (2006): The Impact of Intel in Costa Rica, Nine Years After the Decision to Invest.

³⁴ THE WORLD BANK GROUP (2006): The Impact of Intel in Costa Rica, Nine Years After the Decision to Invest.

³⁵ INTEL (2020): Corporate responsibility at Intel: Executive Summary Costa Rica.

zlepšenia infraštruktúry a zdokonalenia regulačného rámca - výrazne zlepšili investičné prostredie a následne prilákali do krajiny skupinu nových investorov.³⁶

3.2.2 Od zlatého zrnka Kostariky k zlatému čipu

Spoločnosť Intel je doteraz najväčšou súkromnou investíciou v Kostarike a jej prítomnosť má obrovský vplyv na hospodárstvo. Postupom času sa tento vplyv prejavil zvýšením obchodu a HDP, väčšou rozmanitosťou pracovných príležitostí, zlepšením investičného prostredia, strategickejším prístupom k podpore investícií a rozvíjajúcim sa technologickým klastrom, ktorý zahŕňa vznikajúci, ale rastúci ekosystém dodávateľov.

Zlom nastal v polovici roka 2014, keď spoločnosť Intel oznámila ukončenie svojej montážnej a testovacej činnosti (A&T) v Kostarike a rozhodla sa integrovať tieto činnosti do svojich závodov v Číne, Malajzii a Vietname.³⁷ Toto rozhodnutie malo za následok prepustenie približne 1 500 zamestnancov. Napriek týmto snahám o zmiernenie straty pracovných miest znamenalo stiahnutie činností spoločnosti Intel v oblasti A&T výrazný zásah do hrubého domáceho produktu (HDP) a vývozu Kostariky, keďže tieto činnosti boli významným motorom hospodárskej výkonnosti krajiny.

V očakávaní takýchto zraniteľných miest a v reakcii na zistenú citlivosť činností spoločnosti Intel na trhové cykly kostarická vláda prostredníctvom Kostarickej agentúry na podporu investícií (CINDE) začala preventívne diverzifikovať svoju hospodársku a investičnú stratégiu. Cieľom tejto iniciatívy bolo prilákať ďalšie priame zahraničné investície (PZI) do technologických odvetví a iných stabilnejších odvetví, ako sú zdravotnícke zariadenia a call centrá, s cieľom vytvoriť odolnejšiu hospodársku štruktúru. Stratégia rozšírenia hospodárskej základne sa ukázala ako správna. Umožnila prilákať niekoľko iných nadnárodných spoločností vrátane zriadenia centra technickej podpory spoločnosti Western Union a back office zdieľaných služieb spoločnosti Procter & Gamble.³⁸ Do roku 2000 sa Kostarika stala rýchlo rozvíjajúcim centrom zdieľaných služieb, v ktorom pôsobilo 194 spoločností. Tento proaktívny prístup nielenže čiastočne kompenzoval ekonomický dopad odchodu spoločnosti Intel z A&T, ale zároveň vytvoril z Kostariky konkurencieschopného hráča na globálnom trhu služieb.

Okrem toho následné zriadenie divízie výskumu a vývoja (R&D) spoločnosťou Intel v Kostarike znamenalo strategický obrat smerom k činnostiam s vyššou pridanou hodnotou.

---

³⁶ MONGE-GONZÁLEZ, R. (2017): Moving Up the Global Value Chain: The case of Intel Costa Rica. In: *ILO Technical reports 2017/2018*. f

³⁷ RICO (2014): Intel To Announce Departure From Costa Rica By Mid Year. In: *QCostorica* /

³⁸ OECD (2012): Brief historical overview: from import substitution to attraction of high-tech FDI. In: *Attracting knowledge-intensive FDI to Costa Rica: challenges and policy options*. s. 76

Hoci táto divízia zamestnávala menej ľudí, vyžadovala špecializované zručnosti a ponúkala vyššie mzdy, čo odrážalo prechod na ekonomiku zakladajúcej na vysokej miere ľudského kapitálu.

Súčasne s týmto vývojom sa Kostarika snažila nadviazať kontakt s Čínou ako zdrojom PZI, najmä na financovanie projektov v oblasti infraštruktúry. K tomuto kroku viedlo poznanie, že nedostatočný rozvoj infraštruktúry je prekážkou domáceho rastu a príťažlivosti krajiny pre ďalšie investície. Tento mnohostranný prístup - ktorý zahŕňa rozšírenie sektora zdieľaných služieb, zavedenie činností výskumu a vývoja s vysokou pridanou hodnotou a snahu o financovanie infraštruktúry - ilustruje strategické úsilie Kostariky stimulovať hospodársky rast a diverzifikovať svoju hospodársku základňu v podmienkach meniaceho sa globálneho investičného prostredia.

3.3.3 Magnet pre zahraničné investície v Strednej Amerike

Aj dnes Kostarika aktívne podporuje priame zahraničné investície a kladie veľký dôraz na prilákanie a udržanie hlavne zahraničných investícií vytvárajúce produkty a služby s vysokou pridanou hodnotou. Priame zahraničné investície (PZI) pôsobili v Kostarike ako katalyzátor zlepšovania infraštruktúry vzdelávania a odbornej prípravy, čím vytvárajú prostredie priaznivé pre získavanie vedomostí na rôznych úrovniach vrátane pracovníkov, manažmentu a výrobných procesov. To následne významne prispelo k zlepšeniu podnikateľského prostredia v kostarickej ekonomike. Najdôležitejším investorom v Kostarike zostávajú Spojené štáty americké, v roku 2007 predstavovali PZI z USA 42,3 % z celkového PZI a v roku 2021 dokonca 71,1 %.³⁹ Avšak rozmanitosť PZI do sektorov sa výrazne rozšírila. V poslednom období zahraničné spoločnosti v Kostarike iniciovali strategický obrat smerom k činnostiam náročnejším na ľudský kapitál, ako je vývoj softvérových služieb a mnohí už etablovaní zahraniční investori presunuli do Kostariky aj výskum a vývoj. Kostarická vláda zároveň zdokonalila svoju stratégiu na prilákanie PZI a kladie väčší dôraz na spoločnosti pôsobiace v odvetviach zameraných na rozvoj *know-how*. V tomto dôsledku zaznamenala Kostarika veľký úspech v prilákaní a udržaní investícií aj v iných odvetviach a to hlavne s sektoroch: služieb, *high-tech* technológií, spoločnosťami zaoberajúcimi sa biológiou a zdravotníckymi potrebami, ľahkej výroby a spracovania potravín. Okrem toho Inštitút cestovného ruchu (ICT) pracuje s potenciálnymi investormi v sektore cestovného ruchu.⁴⁰

---

³⁹ ECLAC, OSN (2022): *Foreign Direct Investment in Latin America and the Caribbean*, 2022, s. 77.

⁴⁰ OECD (2020): *Foreign direct investment (FDI) trends in Costa Rica*. In: *OECD Review of International Investment Policies in Costa Rica*. s. 18.

Tieto vývojové trendy nielenže poukazujú na transformačný vplyv PZI na miestne hospodárstvo a jeho priemyselnú štruktúru, ale zdôrazňujú aj strategický posun smerom ku kultivácii hospodárstva založeného na odborných vedomostiach. Zvýšený dôraz na vzdelávanie, odbornú prípravu a selektívne prilákanie PZI podčiarkuje synergický vzťah medzi cieľenými zahraničnými investíciami a rozvojom odvetví s vysokou kvalifikáciou, čo prispieva k celkovej hospodárskej odolnosti a konkurencieschopnosti Kostariky na globálnej scéne. Okrem toho prienik zahraničných výrobných subjektov do Kostariky urýchlil vytvorenie významného ekosystému miestnych dodávateľov. Tento vývoj poskytol nadnárodným spoločnostiam možnosť znížiť svoje prevádzkové náklady. Zároveň vzťah medzi zahraničnými výrobcami a miestnymi dodávateľmi podčiarkuje významnú hospodársku dynamiku a podporuje prostredie priaznivé pre miestny podnikateľský rast.

Odvetvie, ktoré v krajine neustále vykazuje najväčšiu schopnosť rastu, je výrobný sektor. Túto časť kostarického ekonomiky tvorí niekoľko pododvetví. Ako už bolo uvedené, najvýznamnejšími z nich sú priemysel zdravotníckych pomôcok a biologických vied a pokročilá výroba. V prvom menovanom odvetví došlo v rokoch 2000 až 2015 k 13 % nárastu zamestnanosti, ako aj k 30 % nárastu produktivity na zamestnanca v tom istom období. Kostarika je dnes domovom šiestich z 20 najväčších svetových spoločností v oblasti zdravotníckych pomôcok a stala sa lídrom v Latinskej Amerike v priťahovaní PZI do zdravotníckych technológií.⁴¹ Mimo sféry vyspelých priemyselných činností sa v Kostarike nachádza množstvo podnikov ľahkej priemyselnej výroby, ktoré sa zaoberajú výrobou menej zložitého tovaru. Tento segment zahŕňa výrobu výrobkov, ako sú bejzbalové lopty, na mieru šité obleky, textilie a celý rad výrobkov z ocele a plastov. Pozitívny vplyv PZI v Kostarike sa rozšíril aj na pododvetvie spracovania potravín. Krajina je v súčasnosti výrobcom poľnohospodárskych komodít a spracovaných potravinárskych výrobkov pre globálny trh, ktorý zahŕňa viac ako 130 destinácií na celom svete. Táto diverzifikácia výrobných a vývozných príležitostí poukazuje na viacnásobný prínos PZI v rôznych odvetviach kostarického hospodárstva.

Vzdelaná pracovná sila v krajine, relatívne nízka miera korupcie, geografická poloha, životné podmienky, dynamická rada na podporu investícií a atraktívne stimuly slobodné zóny – to všetko je lákavé pre investorov. Prílev PZI v roku 2022 podľa odhadov Kostarickej centrálnej banky bol 3,045 miliardy USD alebo 4,45 % HDP, pričom Spojené štáty predstavovali 2,23 miliardy USD (73 % celkových PZI). Kostarika zaznamenala v roku 2022

---

⁴¹ COLANTUONI, S. (2020): The Importance of Foreign Direct Investment in Costa Rica. In: *The Central American Group*

rast HDP o 4,3 percenta, keď sa zotavila z účinkov pandémie Covid-19.⁴² Kostarika sa v indexe výkonnosti PZI na zelenej lúke za rok 2023 umiestnila na prvom mieste. Krajina v tomto indexe dosiahla skóre 12,7, čo znamená, že vzhľadom na veľkosť jej ekonomiky priláka 12,7-krát viac projektov, ako by naznačovala veľkosť kostarického HDP.⁴³

Podľa oficiálnej správy CINDE v súčasnosti v Kostarike pôsobí 402 nadnárodných spoločností, ktoré zamestnávajú 182 200 Kostaričanov v sektoroch služieb, výroby a biologických vied. Správa tiež informuje o tom, že len za rok 2022 Kostarika zaznamenala 40 nových zahraničných investícií, čo agentúra na podporu investícií zároveň považuje za rekordné číslo.⁴⁴ Dôležité je však aj to, že 10 z nových PZI smerovali mimo veľkej metropolitnej oblasti (*Greater Metropolitan Area San José-GMA*). V tejto oblasti sa totiž koncentruje majorita národného bohatstva krajiny. Je to spôsobené hlavne slobodnými zónami, ktoré boli vytvorené okolo hlavného mesta San José, s cieľom prilákania PZI na základe veľmi výhodných podmienok, ktoré sme opísali ešte v prvej kapitole. Kostarika sa snaží dlhodobo znížiť nerovnosti medzi jednotlivými regiónmi. V tomto zmysle bol v roku 2022 schválený nový zákon, ktorý má pomôcť zastaviť dominanciu San José v oblasti zahraničných investícií a zamestnanosti. Carlos Alvarado, prezident Kostariky sa v tejto otázke vyjadril: „Hospodársky rozvoj a výhody, ktoré prinášajú slobodné zóny, by sa mali rozšíriť aj mimo územia väčšej metropolitnej oblasti, aby sa zvýšili pracovné príležitosti a blahobyt všetkých Kostaričanov. Naliehavo potrebujeme využiť režim slobodných zón na posilnenie rozvojových oblastí mimo GMA.“⁴⁵

3.2.3 Potenciál PZI v budúcnosti

Predseda kostarickej politickej strany PUSC a ekonóm Juan Carlos Hidalgo vysvetlil v podcaste *Costa Rica Investments, Rel Estate & Relocation*: „Slobodné zóny rastú rýchlosťou 20 % ročne, avšak predstavujú len 15 % HDP. Zvyšných 85 % HDP sotva rastie a Kostarika má veľký problém s nezamestnanosťou a šedou ekonomikou. Nezamestnanosť sa za posledných 13 rokov udržiava nad desiatimi percentami a miera neformálnej zamestnanosti sa blíži k 15 %. Ak sa Kostarika nevyrovná s nedostatočnou konkurencieschopnosťou v týchto 85 % hospodárstva, ktoré sa nenachádzajú v slobodných zónach, bude sa zvyšovať nerovnosť, bude dochádzať ku koncentrácii bohatstva

---

⁴² U.S. DEPARTMENT OF COMMERCE (2024): Costa Rica - Investment Climate Statement. In: *Country Commercial Guides*

⁴³ KENNEDY, T. (2023): Costa Rica again tops list of FDI overachievers. In: *FDI Intelligence*.

⁴⁴ CINDE (2024): Impact Report 2022.

⁴⁵ LYTTE, C. (2022): New law approved in Costa Rica to help stop San José's dominance of foreign investment. In: *Investment monitor*

v metropolitných oblastiach, čo nie je udržateľné z hospodárskeho ani politického hľadiska. Predstavuje to najväčšiu výzvu, ktorú bude musieť Kostarika v najbližších rokoch riešiť.“⁴⁶

V roku 2023 v tomto zmysle podnikla kostarická vláda prevratný krok, keď sa rozhodla zastaviť financovanie CINDE. Toto rozhodnutie bolo prijaté aj napriek tomu, že Kostarická agentúra na podporu investícií bola už piaty rok po sebe uznaná Medzinárodným obchodným centrom OSN (ITC) za najlepšiu agentúru na podporu investícií na svete.⁴⁷ Rozhodnutie zmeniť investičnú stratégiu v Kostarike sa stretlo s prekvapením a kritikou z mnohých strán vrátane verejných subjektov aj subjektov súkromného sektora. Manuel Tovar Rivera, minister zahraničného obchodu, však obhajoval toto rozhodnutie ako starostlivo zvážené. Do minulého roka sa zaoberali prilákaním PZI do Kostariky ministerstvo zahraničného obchodu, PROCOMER-vládna inštitúcia na podporu exportu a prilákanie PZI a CINDE, súkromná, nezisková a nepolitická agentúra, ktorej financovanie bolo zo 70% zabezpečené vládnymi prostriedkami. V súčasnosti zodpovednosti CINDE spadajú pod vládnu organizáciu PROCOMER.

Vysvetlil, že rozhodnutie bolo prijaté z finančného hľadiska a prehodnotením priorít krajiny v politike prilákania PZI. Podľa Tovara bolo úsilie CINDE síce úspešné, ale prinášalo prospech len obmedzenej časti hospodárstva, najmä špecifickým odvetviám a bohatším vrstvám obyvateľstva. V rámci nového investičného smerovania minister Tovar zdôraznil, že hlavná pozornosť sa presunie na podporu rurálnych a pobrežných komunít, pričom prioritou bude poľnohospodárstvo a malovýroba. Znamená to jasný posun smerom k podpore širšieho hospodárskeho rastu a inkluzívnosti.⁴⁸ PROCOMER v tlačovej správe uviedol, že tento krok je o prijatí novej vízie verejnej politiky. Hlavným cieľom je širšie rozložiť výhody zahraničného obchodu a investícií, namiesto toho, aby sa kumulovali v obmedzenom počte subjektov, v sektoroch a regiónoch, ako sa to realizovalo doteraz.

Aj súčasný prezident Rodrigo Chaves Robles kritizoval CINDE za to, že sa príliš sústreďuje na prilákanie investícií z USA. Zdôraznil potrebu diverzifikácie, najmä v dnešnom polarizujúcom sa svete, a doplnil, že aj keď USA zostávajú kľúčovým obchodným partnerom, existuje záujem o spoluprácu aj s inými krajinami, ako je Francúzsko, s cieľom prilákať investície zo širšieho spektra zdrojov. V špeciálnej reportáži

---

⁴⁶ HILDAGO, J. (2023): EP-150 Political Party President, Juan Carlos Hildago gives us an overview of the economy, investment employment and security in Costa Rica. *In: Spotify Costa Rica Investment, Real Estate & Relocation.*

⁴⁷ CINDE (2022): Costa Rica rated as the World's Top Investment Promotion Agency by ITC – United Nations

⁴⁸ CANTU, C. (2023): CINDE Suffers Deadly Blow, Darkening Costa Rica's FDI Prospects. *In: Nearshore Americas.*

pre kostarický denník sa vyjadril: „Už roky čerpá (CINDE) investície z tých istých sektorov, a to len z USA. Pozrite sa sem, je jasné, že svet je čoraz polarizovanejší a my potrebujeme diverzifikáciu. Naše vzťahy s USA sú vynikajúce, sú naším hlavným obchodným partnerom; investovali tu a my chceme, aby prichádzali aj naďalej. Ale koľko spoločností máme z Francúzska? Sám prezident Macron mi povedal: CINDE musí prísť ešte aj k nám.“⁴⁹

3.3.4 Americký záujem a význam „nearshoringu“ v oblasti PZI

V roku 2020 spoločnosť Intel oznámila veľkú reinvestíciu na Kostarike. Nedávna investícia spoločnosti Intel vo výške 1,2 miliardy USD predstavuje významný opätovný záväzok voči tejto krajine, ktorý vznikol v kontexte narušenia globálneho dodávateľského reťazca počas pandémie COVID-19. Tieto narušenia poukázali na závislosť USA od zahraničných dodávateľov pri výrobe polovodičov. Kríza poukázala na strategické slabé miesta spojené s nadmernou koncentráciou výroby polovodičov v Ázii. Podľa správy spoločnosti McKinsey mal výpadok dodávok polovodičov počas pandémie za následok škodu pre hospodárstvo USA vo výške približne 240 miliárd USD.⁵⁰ Okrem toho zvyšujúce sa geopolitické napätie súvisiace s čínskymi nárokmi na Taiwan vyvolalo obavy z potenciálneho vplyvu na technologické inovácie a záujmy USA. V reakcii na tieto výzvy a uznanie potreby väčšej diverzifikácie výroby polovodičov iniciovali rôzne krajiny investície na posilnenie svojho domáceho polovodičového priemyslu. Najmä Spojené štáty zaviedli zákon CHIPS 2022, Európska únia oznámila svoj „EU Chips Act“, Japonsko vyčlenilo 6,8 miliardy USD na miestne investície do polovodičov a Kórea predstavila iniciatívu „K-Semiconductor Belt“, ktorej cieľom je vytvoriť do roku 2030 najväčší svetový dodávateľský reťazec polovodičov. Postupné investície spoločnosti Intel v Kostarike, ktoré sa začali investíciou najprv vo výške 350 miliónov USD v roku 2020 na obnovenie montážnych a testovacích operácií, stúpili na 600 miliónov USD a vyvrcholili investíciou vo výške 1,2 miliardy USD v roku 2021, zodpovedajú širšej stratégii USA. Uvedená séria investícií, najmä tá najnovšia a najväčšia, bola oznámená krátko po tom, ako ministerstvo zahraničných vecí USA predstavilo partnerstvo s Kostarikou na podporu jej polovodičového sektora v rámci implementácie zákona CHIPS. Zároveň bolo predstavené v júni 2022 Americké partnerstvo pre hospodársku prosperitu (*Americas Partnership for Economic Prosperity* - APEP), ktoré zahŕňa 12 krajín a slúži ako hlavný rámec na uľahčenie týchto

---

⁴⁹ CHAVES, R. (2023): Qué dice presidente Chaves sobre ruptura del convenio entre Cinde y Comex?. In: *YouTube AmeliaRueda*.

⁵⁰ BADLAM, J. ET AL. (2022): The CHIPS and Science Act: Here's what's in it. In: *McKinsey & Company news*.

investícií. Cieľom partnerstva je zvýšiť hospodársku konkurencieschopnosť na západnej pologuli, zvýšiť príjmy, znížiť nerovnosť a využiť hospodársky potenciál regiónu. Táto iniciatíva predstavuje záväzok poskytovať členským krajinám rozvojové financovanie a podporovať prostredie priaznivé pre technologický a priemyselný rast⁵¹. Tento sled udalostí zdôrazňuje strategický súlad medzi rozvojom Kostariky v oblasti polovodičov a širším úsilím USA o diverzifikáciu a zabezpečenie dodávateľského reťazca polovodičov. S tým súvisí aj rozhodnutie Kostariky vylúčiť čínsku spoločnosť Huawei z budovania telekomunikačnej infraštruktúry, s odvolaním sa na neúčast' spoločnosti na Budapeštianskom dohovore, ktorého cieľom je štandardizovať zákony o kybernetickej bezpečnosti a posilniť spoluprácu v boji proti kybernetickej kriminalite.⁵²

Na príklade nedávnych investícií Intelu v Kostarike je možné vidieť zmenu v paradigme, na základe ktorých sa riadili PZI. Tento posun presahuje tradičné motivácie znižovania nákladov a maximalizácie zisku, ktoré boli charakteristické pre obdobie globalizácie. V súčasnom geopolitickom a hospodárskom prostredí sa dôraz čoraz viac obracajú spoločnosti na stratégie „*nearshoringu*“ alebo „*friendshoringu*“. APEP je zároveň príkladom strategickej orientácie na podporu hospodárskych partnerstiev, ktoré presahujú čisto finančné hľadisko a zahŕňajú vzájomné geopolitické a bezpečnostné záujmy. Tieto stratégie nie sú zamerané výlučne na ekonomickú efektívnosť, ale sú zložito prepojené so širšími cieľmi ochrany investícií, odolnosti dodávateľského reťazca a upevňovania politického a hospodárskeho vplyvu v rámci geopolitických aliancií.

3.2 Medzinárodný obchod

Medzinárodný obchod má kľúčový vplyv na hospodársky rast v malých otvorených ekonomikách. Zapojením sa do obchodu sa krajiny môžu špecializovať na výrobu tovarov a služieb, v ktorých majú komparatívnu výhodu, čím sa zvyšuje ich efektívnosť a produktivita. Ako sme opisovali v prvej kapitole, v počiatkoch Kostarika využívala svoje komparatívne výhody vo vývoze poľnohospodárskych produktov, ako sú káva a banány, a v posledných rokoch výrazne diverzifikovala svoje produkty s ktorými vstupuje na zahraničné trhy. V tomto smere je Kostarika veľmi otvorená zahraničnému obchodu, no zároveň ako malá otvorená ekonomika je veľmi citlivá na vonkajšie negatívne vplyvy ako sú globálne inflačné tlaky, slabší globálny rast a prísnejšie podmienky financovania.⁵³

---

⁵¹ U.S. STATE DEPARTMENT (2022): Americas Partnership for Economic Prosperity.

⁵² DIGWATCH (2023): Costa Rica's 5G network contract to exclude China due to cybersecurity regulations.

⁵³ WORLD BANK. (2023): The World Bank In Costa Rica. In: World Bank Overview of Costa Rica

Kostarika disponuje výhodnou polohou, pričom má prístup tak ku Karibskému moru ako aj Tichému oceánu. Celkovo sa v Kostarike nachádza 6 prístavov, čo tejto krajine umožňuje byť jedným z najvýznamnejších aktérov v latinskoamerickom dovozno-vývoznom trhu, pričom väčšina nákladu sa prepravuje cez Puerto Limon. Prístav bol založený v roku 1854 na pobreží karibského mora a zostáva ústredným centrom kostarického obchodu. Ďalším významným námorným prístavom je prístav Caldera, ktorý sa nachádza na tichomorskej strane Kostariky.⁵⁴ Hoci sa na Kostarike nachádzajú 4 medzinárodné letiská väčšina obchodovateľného tovaru prechádza medzinárodným letiskom Juan Santamaria. Toto letisko obsluhuje hlavné mesto San José a je vstupným bodom pre väčšinu nákladu prichádzajúcich a odchádzajúcich z Kostariky.

Aj vďaka tomu kostarické hospodárstvo vykazuje značnú mieru otvorenosti voči medzinárodnému obchodu, pričom zahraničnoobchodné aktivity predstavujú 71% HDP. Obchodný profil Kostariky, ktorá je 78. najväčším vývozcom a 87. dovozcom na svete, je diverzifikovaný v rôznych odvetviach. Ako je zobrazené v tabuľke č. 3 v exportnom portfóliu krajiny dominujú lekárske nástroje a prístroje používané v zdravotníctve, ktoré tvoria 28,1 % jej celkového vývozu, nasledujú ortopedické pomôcky s podielom 7,8 %, rôzne druhy ovocia s podielom 6,8 %, banány s 6,6%, potravinové polotovary s podielom 4,9 % a káva s podielom 2,5 %.

Tabuľka č. 3: Percentuálne zobrazenie celkového exportu za rok 2022

V roku 2022 sa exportovalo 15,3 miliardy USD produktov	
Prístroje používané v zdravotníctve	28.10%
Ortopedické pomôcky	7.80%
Datle, figy, ananásy, avokádo, guavy, mango	6.80%
Banány	6.60%
Potravinové polotovary	4.90%
Káva	2.50%
Elektrické vodiče a káble	1.60%
Ovocné šťavy	1.60%
Pneumatiky	1.50%
Palmový olej	1.50%

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov Lloyds bank trade (2023): Costa Rica: Trade Profile.

Naopak, v tabuľke č. 4 je možné vidieť, že v dovoze dominovali ropné oleje (11,7 %), lieky (3,4 %), motorové vozidlá (3,1%), ostatné lekárske nástroje a prístroje (2,8 %) a telefónne zariadenia (2,8%).

⁵⁴ WORLD BANK. (2023): The World Bank In Costa Rica. In: World Bank Overview of Costa Rica.

Najviac produktov bolo v roku 2022 z Kostariky exportované do Spojených štátov (6,83 mld. USD), Holandska (1,22 mld. USD), Guatemaly (821 mil. USD), Belgicka (775 mil. USD) a Nikaragui (593 mil. USD). Hlavnými dovozcami boli v tom istom roku Spojené štáty (8,09 mld. USD), Čína (3,01 mld. USD), Mexiko (1,03 mld. USD), Guatemala (641 mil. USD) a Brazília (558 mil. USD).⁵⁵

Tabuľka č. 4: Percentuálne zobrazenie celkového importu za rok 2022

V roku 2022 sa importovalo 21,1 miliardy USD produktov	
Ropa	11.70%
Lieky	3.40%
Motorové vozidlá	3.10%
Prístroje používané v zdravotníctve	2.80%
Telefóny	2.80%
Stroje a jednotky na automatické spracovanie údajov	1.90%
Celulózne produkty	1.80%
Kukurica	1.40%
Predmety na prepravu alebo balenie tovaru	1.30%
Ludská krv; zvieracia krv používaná v zdravotníctve a vede	1.10%

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov Lloyds bank trade (2023): Costa Rica: Trade Profile.

3.2.1 Členstvo v medzinárodných organizáciách a medzinárodné zmluvy

Kostarika prikladá veľký význam regionálnej aj medzinárodnej integrácii a z tohto dôvodu uzavrela niekoľko obchodných dohôd. V súčasnosti má platné dohody o zónach voľného obchodu s 11 krajinami a šiestimi zoskupeniami krajín, ktoré sú uvedené na webovej stránke COMEX. Mnohostranné dohody o zónach voľného obchodu sú: CAFTA-DR (USA, Dominikánska republika, Salvádor, Guatemala, Honduras a Nikaragua), Dohoda o partnerstve medzi Európskou úniou a Strednou Amerikou, Dohoda o zóne voľného obchodu medzi Európskym združením voľného obchodu (EZVO), Dohoda o zóne voľného obchodu medzi CARICOM⁵⁶ a Strednou Amerikou, Dohoda o zóne voľného obchodu medzi Južnou Kóreou a Strednou Amerikou a Dohoda o partnerstve medzi Spojeným kráľovstvom. Súčasná vláda naznačila svoj zámer rozšíriť obchodné väzby prostredníctvom ďalších dohôd. Formálne požiadala o členstvo v Tichomorskej aliancii (s Čile, Kolumbiou, Peru a Mexikom) a v súčasnosti rokuje o dohode s Ekvádorom a Spojenými arabskými emirátmi.⁵⁷

⁵⁵ OEC (2023): Latest trends of Costa Rica.

⁵⁶ Zahŕňa 15 karibských krajín

⁵⁷ MINISTERIO DE COMERCIO EXTERIOR (2024): Acuerdos comerciales internacionales de Costa Rica.

Kostarika je členom mnohých medzinárodných organizácií, združení a inštitúcií, ktoré sa zaoberajú hospodárskymi otázkami. Medzi najdôležitejšie organizácie, ktorých je Kostarika členom, patrí: Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD), Svetová obchodná organizácia (WTO), Medzinárodný menový fond (MMF), Stredoamerická banka pre ekonomickú integráciu (BCIE), Medzinárodná organizácia práce (ILO), Svetová organizácia cestovného ruchu OSN (UNWTO), Organizácia pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO), Skupina 77 (G-77), Medziamerická rozvojová banka (IADB), Medzinárodná agentúra pre atómovú energiu (MAAE), Medzinárodná banka pre obnovu a rozvoj (IBRD), Medzinárodný fond pre rozvoj poľnohospodárstva (IFAD), Medzinárodná finančná korporácia (IFC).⁵⁸

3.3 Ochrana životného prostredia ako základný pilier ekonomiky

Významným a odlišným krokom kostarickej vlády oproti ostatným krajinám regiónu bolo zameranie krajiny na ochranu životného prostredia, z čoho profituje nielen z environmentálneho ale aj ekonomického hľadiska. Kostarika sa stala priekopníkom ekoturizmu a vo všeobecnosti je považovaná za lídra v mnohých kategóriách, pokiaľ ide o iniciatívu „*going green*“. Napriek malej rozlohe, sa v rozmedzí hraníc Kostariky nachádza až 6% celosvetovej biodiverzity. Avšak len 40 rokov dozadu bola situácia diametrálne odlišná. Podľa štúdií v 70. a 80. rokoch Kostarika dosahovala jednu z najvyšších mier odlesňovania na svete. Deforestácia dosahovala od 30 000 ha do 50 000 ha ročne v dôsledku ťažby dreva exportovaného do zahraničia a rozširovania poľnohospodárskej pôdy za účelom chovu dobytky. Marshall Guess tvrdí, že hovädzí priemysel zohral významnú úlohu v probléme odlesňovania Kostariky. Spojené štáty v podstate zaviedli systém vývozných kvót na hovädzie mäso, ktorý zaručil stabilný príjem pre kostarických farmárov a trh s hovädzím mäsom. Táto finančná istota spôsobila, že banky boli ochotnejšie požičiavať peniaze chovateľom hovädzieho dobytky a považovali hovädzie mäso za „bezpečný“ vývoz. V dôsledku toho sa v 60. rokoch 20. storočia s rozvojom chovu hovädzieho dobytky zvyšovalo aj odlesňovanie, pretože na vytvorenie pasienkov sa klčovali ďalšie pralesy. Uvedomujúc si environmentálne škody spôsobené týmto nárastom chovu hovädzieho dobytky a odlesňovaním, environmentalisti v USA zorganizovali bojkot kostarického hovädzieho mäsa s cieľom vyvinúť tlak na spotrebiteľov aj spoločnosti, aby zmenili svoje nákupné návyky.

---

⁵⁸ MINISTERIO DE COMERCIO EXTERIOR (2024): Acuerdos comerciales internacionales de Costa Rica.

Celosvetovo známym úspechom týchto ochrancov životného prostredia bolo prinútenie spoločnosti Burger King, aby prestala odoberať hovädzie mäso od kostarických producentov, čo predstavovalo tretinu všetkého predaného hovädzieho mäsa. Tento prípad je významný nie len preto, lebo sa tým odrezal hlavný zdroj príjmov pre chov hovädzieho dobytky, ale aj upozornilo sa na to, že rozhodnutia spotrebiteľov v jednej krajine môžu mať vplyv na životné prostredie v inej krajine.⁵⁹ Podľa vedeckého článku z *Frontiers* lesná plocha v tomto období klesla na 24,4% krajiny. Dnes lesy zaberajú 57% z územia, čo je v podstate maximum novej lesnej plochy.⁶⁰ Hoci pokračuje malé množstvo nelegálnej ťažby dreva, Kostarika je jedinou tropickou krajinou, ktorá zastavila a potom zvrátila odlesňovanie. V súčasnosti má jeden z najvyšších podielov chránených oblastí na svete.⁶¹

Významnou osobnosťou, ktorá sa zaslúžila o výrazný pozitívny posun verejnej mienky v otázke ochrany životného prostredia nielen z ekologického hľadiska ale hlavne hospodárskej efektívnosti je Alvaro Umaña. Ako prvý kostarický minister životného prostredia (1986-1990) získal medzinárodne uznanie za implementáciu inovatívnych finančných nástrojov, ako sú swapy dlhu za prírodu alebo špeciálnej uhlíkovej dani.⁶² Za kľúčovú úlohu považoval zmenu finančných stimulov pre chovateľov dobytky.

Hoci chov dobytky bol do 80. rokov neproduktívny, pričom jeden hektár pôdy vystačil len na chov jednej kravy, bol marginálne výnosnejší ako samovoľný rast lesa. Predtým, ako Umaña nastúpil na post ministra životného prostredia a energetiky, predstavovala politika zalesňovania v podstate priestor pre daňové úniky. Tento systém umožňoval spoločnostiam a bohatým jednotlivcom získať daňové úľavy vysádzaním akýchkoľvek druhov stromov v odlesnených oblastiach. Táto prax viedla k rozšíreniu monokultúrnych lesov, ktoré pozostávali prevažne z rýchlorastúcich cudzokrajných eukalyptových stromov. Podľa slov Umaña: „*Veľké spoločnosti mohli vyrúbať pralesy bohaté na biodiverzitu, vysadiť na ich mieste monokultúrny les a potom využívať daňové stimuly.*“⁶³

Ministerstvo životného prostredia Kostariky preto vypočítalo náklady obetovanej príležitosti pri vzdaní sa jednej kravy na 64 dolárov ročne, a práve tieto finančné prostriedky ponúkalo za ochranu alebo rekultiváciu hektáru pôvodného lesa. Umaňov plán sa v prvom

---

⁵⁹ Guess, G. M. (1979): Pasture expansion, forestry, and development contradictions: The case of Costa Rica. *Studies*. In: Comparative International Development.

⁶⁰ TAFOYA, A., ET AL.(2020): Effectiveness of Costa Rica's Conservation Portfolio to Lower Deforestation. Protect Primates, and Increase Community Participation. In: *Frontiers in Environmental Science*.

⁶¹ WORLD BANK. (2023): The World Bank In Costa Rica. In: *World Bank Overview of Costa Rica*.

⁶² WINNERS OF THE GOLDMAN ENVIRONMENTAL PRIZE (2023): Profile of Alvaro Umaña.

⁶³ TICO TIMES. (2019): Former environment minister looks back (and ahead) at Costa Rica's green road.

rade zameral na poľnohospodárov v tých regiónoch, kde boli ľudia tejto myšlienke najviac naklonení. Najmenším vlastníkom pôdy ponúkol granty, o niečo väčším ponúkol zvýhodnené pôžičky s prísľubom, že ak ich les bude stáť aj po piatich rokoch, môže slúžiť ako záruka na ďalšie zvýhodnené pôžičky. Plán bol prekvapivo úspešný: 97 % tých, ktorým boli poskytnuté pôžičky, ochránilo alebo rekultivovalo lesy na svojich pozemkoch. Samozrejme finančné stimuly do značnej miery zaťažili štátnu pokladnicu Kostariky. V čase, keď sa kostarické hospodárstvo snažilo o oživenie po hospodárskej kríze, Umaña prišiel s riešením „*swapy* dlhu za prírodu“, s cieľom predísť zbytočnému a opätovnému zaťažovaniu štátu vo forme vysokého dlhu. „Výmena (*swapy*) dlhu za prírodu je zvyčajne dobrovoľná transakcia, pri ktorej veriteľ zruší alebo zníži sumu dlhu vlády rozvojovej krajiny, výmenou za finančné záväzky dlžníka v oblasti ochrany prírody. Veriteľmi môžu byť vlády rozvinutých krajín, komerčné banky alebo dokonca súkromné spoločnosti. Bilaterálne dlhové *swapy* zahŕňajú vládny dlh a zvyčajne si vyžadujú plán reštrukturalizácie dlžníckej krajiny.“⁶⁴

Významným zlomom v Umaňovom úsilí o udržateľný progres v otázke ochrany kostarickej prírody bol február 1988, keď Kostarika hostila Valné zhromaždenie Medzinárodnej únie na ochranu prírody, pričom medzinárodnú pozornosť podčiarkla dvojtýždňová návšteva britského princa Phillipa. Po tomto zhromaždení Švédsko a Holandsko spoločne odkúpili 100 miliónov dolárov dlhu Kostariky za nominálnu hodnotu v rámci bilaterálnej dohody o výmene dlhu za prírodu. Táto iniciatíva spolu s ďalšími 56 miliónmi dolárov v rámci *swapov* dlhu za prírodu, ktorú umožnil Fond na ochranu tropických lesov agentúry USAID, umožnila Kostarike financovať nákup pôdy v národných parkoch a podporiť program platby za environmentálne služby.⁶⁵

V roku 1994 Kostarika zmenila a doplnila svoju ústavu tak, aby obsahovala určité environmentálne záruky a zdôraznila význam životného prostredia. Kostarika bola vo svojej dobe prvou krajinou, ktorá zahrnula environmentálne záväzky do svojej ústavy. V článku 50 kostarickej ústavy sa uvádza: „*všetci občania majú právo na zdravé a ekologicky udržateľné životné prostredie*“ a že „*štát bude toto právo garantovať, brániť a chrániť*.“⁶⁶ Za ďalší významný a efektívny krok, ktorý nielen výrazne zvýšil podiel lesov, ale prispel aj k ekonomickej reštrukturalizácii krajiny, považujeme zavedenie tzv. „*carbon tax*“ uhlíkovej dane. Jedným zo zaujímavých zákonov prijatých v 90. rokoch 20. storočia bol

---

⁶⁴ SOUTAR, R., KOOP, F. (2021): Explainer: What are debt-for-nature swaps?. In: Diálogo Chino.

⁶⁵ TICO TIMES. (2019): Former environment minister looks back (and ahead) at Costa Rica's green road.

⁶⁶ ÚSTAVA KOSTARICKEJ REPUBLIKY. (1994): Článok 50.

zákon Ley Forestal (1996). Tento zákon rozdelil krajinu na lesné regióny na účely ich ochrany a obhospodarovania. Zaviedol tiež program platieb za environmentálne služby (PESP). V rámci neho sa vlastníkom pôdy vyplácajú kompenzácie za úsilie o ochranu ich pozemkov. Program PESP sa platí z 3,5 % dane z predaja fosílnych palív v krajine. Odôvodnenie tohto zákona je podľa jeho textu založené na štyroch službách, ktoré lesné ekosystémy poskytujú, pričom štvrtou je „poskytovanie malebnej krásy na rekreáciu a ekoturistiku“. Od roku 1997 vyberá Kostarika 3,5 % daň z fosílnych palív. Z tejto dane sa každoročne získava 26,5 milióna USD, ktoré smerujú do Kostarického národného lesného fondu (FONAFIFO). Prostriedky fondu sa do dnešného dňa investovali do projektov na ochranu 1 milióna hektárov pôvodného lesa a 71 000 hektárov zalesňovaných plôch. Okrem toho boli prostriedky vo výške 500 miliónov USD vyplatené približne 18 000 poľnohospodárom a vlastníkom pôdy, ktorí sa zaviazali chrániť alebo obnovovať dažďové pralesy na svojom majetku, vrátane tých, ktorí žijú na 162 000 hektároch územia pôvodného obyvateľstva. Využívanie zdrojov významne prispelo k pozitívnej verejnej mienke o ekologickom využívaní prírodných zdrojov. Prieskum medzi užívateľmi fosílnych palív ukázal, že proti dani verejnosť nenamietala, pretože príjmy smerovali na ochranu lesov. V Strednej Amerike je Kostarika krajinou s najrozsiahlejším daňovo-environmentálnym prístupom, keďže má ďalšie environmentálne dane, ako napríklad: daň z voľne žijúcich živočíchov, daň z lesného práva, daň z národných parkov, daň z využívania vody a iné.⁶⁷ Súčasťou celoplošného úspechu špeciálneho daňového zaťaženia naprieč celou spoločnosťou je aj fakt, že z vybraných daní sú financované programy slúžiace v procese sociálne spravodlivého prístupu k dekarbonizácii. V mnohých oblastiach Kostariky vysoká miera chudoby často koexistuje s vysokou mierou zalesnenia a práve preto vláda vyvíja úsilie pri podpore drobných poľnohospodárov a komunitám pôvodných obyvateľov pri procese podávania žiadostí o vládne financovanie a podporu v rámci programu PEPS. V súčasnosti 40% príjemcov štátnych prostriedkov z ekologických programov tvoria osoby žijúce pod hranicou chudoby, čo zdôrazňuje úlohu ekologických programov nielen v oblasti ochrany prírody, ale aj v podpore rozvoja vidieka, zmierňovania chudoby a celkovej rovnosti v spoločnosti.⁶⁸

---

⁶⁷ OZAETA R. (2019): Centroamérica y los impuestos medioambientales. In: PWC Publicaciones Medioambientales.

⁶⁸ BARBIER, E., TROËNG, S. (2020): Carbon Taxes Are Key To Stop Deforestation. In: Adopt a carbon tax to protect tropical forests.

3.3.1 Obnoviteľné zdroje elektriny a plán dekarbonizácie

Prvenstvo v zvrátení odlesňovania nie je jediný veľký míľnik, o ktorý sa Kostarika z hľadiska ochrany životného prostredia snaží. V roku 2019 Kostarika implementovala Národný plán dekarbonizácie, ktorého hlavným cieľom je, aby krajina do roku 2050 neprodukovala žiadny typ toxických emisií. V nadväznosti na tento ambiciózny plán si krajina stanovila dosiahnuť 100 % výroby energie z obnoviteľných zdrojov. Zhruba 95 – 98 % elektrickej energie v krajine pochádza od roku 2014 z obnoviteľných zdrojov.

Kostarika sa začala orientovať na výrobu elektriny z obnoviteľných zdrojov energie (OZE) v 70. rokoch 20. storočia, keď vláda začala investovať do vodných elektrární. V súčasnosti vodné elektrárne predstavujú viac ako 70 % výroby elektrickej energie v krajine. Vďaka bohatým zrážkam a rozsiahlej riečnej sieti je ideálnym miestom na využívanie vodnej energie. Spoliehanie sa vo veľkej miere na tento typ energie však predstavuje aj vysoké riziko vzhľadom k tomu, že Kostarika je zároveň jednou z krajín, ktoré sú z hľadiska zmeny klímy najzraniteľnejšie. Klimatické zmeny vedú k nepredvídateľným zrážkam, čo môže mať za následok výkyvy vo výrobe elektrickej energie. Len pri zohľadnení priamych nákladov na extrémne výkyvy počasia spôsobila zmena klímy v rokoch 2005 až 2011 hospodárske straty odhadované na približne 1,3 mld. USD.⁶⁹ Ako sa uvádza v správe z Kostarického inštitútu pre elektrickú energiu (ICE) v roku 2022 bolo zaznamenané zníženie hladiny v priehradách. Bolo to spôsobené v dôsledku vplyvu *El Niño* (opakujúca odchýlka v systéme morského prúdenia v Tichom oceáne) a zapríčinilo to zníženie prietokov riek a výroby elektrickej energie z vodných elektrární. Pre porovnanie v roku 2022 výroby energie z OZE predstavovali až 98% celkovej výroby energie zatiaľ, čo v roku 2024 sa očakáva pokles na 93% práve kvôli *El Niño*.⁷⁰ Kostarická republika začala strategickú diverzifikáciu svojho energetického portfólia s výrazným dôrazom na integráciu obnoviteľných zdrojov energie, konkrétne veternej, solárnej a geotermálnej energie, s cieľom zmierniť riziká spojené s energetickou bezpečnosťou a environmentálnou udržateľnosťou. V rokoch 2010 až 2017 krajina získala 1,9 miliardy USD prostredníctvom investícií do novovybudovaných zariadení na výrobu čistej energie. Vládny plán rozšírenia výroby elektrickej energie (2018 - 2034) sa usiluje zvýšiť kapacitu výroby energie z obnoviteľných zdrojov o 653 MW v období rokov

---

⁶⁹ RAPID TRANSITION ALLIANCE.(2019): Can Costa Rica's path to carbon neutrality be replicated by other countries?.

⁷⁰ FERNANDEZ, I. (2023): Can Costa Rica Maintain Its Renewable Energy Leadership?.In: The Tico Times.

2018 - 2034, a to zvýšením veternej energie o 43 %, geotermálnej energie o 25 %, slnečnej energie o 25 % a vodnej energie o 7 %.⁷¹ Najmä veterná energia je príkladom úspešnej realizácie národných iniciatív v oblasti obnoviteľných zdrojov energie. Topografické vlastnosti Kostariky, pre ktoré sú charakteristické hornaté oblasti a výskyt stálych pasátov, vytvárajú optimálne podmienky na využívanie veterných turbín. To umožnilo výrazné zvýšenie kapacity veternej energie v krajine, čo podčiarkuje uvedenie mnohých veľkých veterných fariem do prevádzky. V súčasnosti je celkový inštalovaný výkon veternej energie v Kostarike približne 408 MW v rámci veterných fariem na pobreží.⁷² Naopak, rozvoj infraštruktúry solárnej energie postupoval pomalším tempom, a to aj napriek geografickej výhode krajiny, ktorou je vysoká intenzita slnečného žiarenia. Pomalšie tempo rastu možno pripísať značným počiatočným kapitálovým požiadavkám a relatívne malému počtu vládnych stimulov, ktoré bránili rýchlejšiemu zavádzaniu solárnych technológií. Ďalej predstavuje geotermálna energia dôležitú súčasť stratégie obnoviteľných zdrojov energie Kostariky, ktorá využíva svoju geografickú polohu pozdĺž tichomorského ohnivého kruhu. Táto poloha umožňuje krajine prístup k bohatým geotermálnym zdrojom, o čom svedčí prevádzkový stav viacerých geotermálnych elektrární.

Strategický obrat smerom k ekologickejšiemu hospodárstvu a energetickej infraštruktúre sa skutočne nezakladá len na environmentálnych alebo etických imperatívoch, ale aj na jasnom posúdení hospodárskych výhod, ktoré takýto prechod sľubuje. Hospodársky prínos tohto ekologického prechodu podčiarkujú odhadované výnosy podľa štúdie Kostariky v oblasti dekarbonizácie v rokoch 2022 až 2050 vo výške 41 miliárd USD. Táto suma predstavuje približne 67 % HDP krajiny v roku 2018.

Po zhrnutí uvedených poznatkov je zrejmé, že prechod Kostariky na obnoviteľné zdroje energie a uhlíkovú neutralitu je úzko prepojený so strategickým ekonomickým odôvodnením. Prístup krajiny presahuje tradičný environmentalizmus a začleňuje udržateľnosť do širšieho hospodárskeho a rozvojového rámca. Očakávané hospodárske prínosy dekarbonizácie spolu s konkrétnymi opatreniami na zlepšenie poľnohospodárskych a chovateľských postupov ilustrujú komplexnú stratégiu. Tento prístup je nielen v súlade s environmentálnymi a klimatickými cieľmi Kostariky, ale znamená aj hlboké prehodnotenie jej hospodárskej štruktúry a národnej identity. Spojenie ekonomického pragmatizmu

---

⁷¹ INSTITUTO COSTARRICENSE DE ELECTRICIDAD DIRECCION CORPORATIVA DE ELECTRICIDAD (2019): Plan De Expansion De La Generacion Electrica 2018–2034.

⁷² SKOWRON, A., VAN RIET, R., MARTINEZ, A. (2020): Policy Roadmap For 100% Renewable Energy In Costa Rica. In: World Future Council / La Ruta del Clima.

s iniciatívami v oblasti environmentálnej udržateľnosti zdôrazňuje zásadný posun v národnej stratégii a stavia Kostariku do pozície globálneho vzoru toho, ako môžu národy zosúladiť hospodársky rozvoj so starostlivosťou o životné prostredie.

3.4 Ekoturizmus ako determinant ekonomickej transformácie

Ako bolo prezentované v predchádzajúcej podkapitole, v Kostarike je ochrana a udržateľný rozvoj životného prostredia vnímaný nielen ako povinnosť voči prírode, ale aj ako cenné dedičstvo pre budúce generácie. Tento hlboký záväzok voči prírode je viditeľný naprieč meniacimi sa garnitúrami krajiny ale aj v každodennom živote obyvateľov Kostariky, ktorí sú si vedomí dôležitosti každého kroku prijatého na ochranu ich bohatého prírodného dedičstva. V mnohých odborných článkoch, knihách, dokumentárnych filmoch ale aj menej odbornej literatúre pre verejnosť, videách a podcastoch je pri opise Kostariky hneď v úvode spomenutý ekoturizmus. Príčinou je, že Kostarika sa považuje za „Mekku“ novovznikajúceho odvetvia cestovného ruchu. Mnohí autori označujú práve ekoturizmus za „*trade mark*“ Kostariky. Napríklad Martha Honeyová, výkonná riaditeľka Medzinárodnej spoločnosti pre ekoturizmus a Centra pre ekoturizmus a udržateľný rozvoj, vo svojom článku *Giving A Grade To Costa Rica's Green Tourism* pripísala Kostarike prívlastok „reklamného plagátu“ ekoturizmu.⁷³ Pre pochopenie úlohy ekoturizmu v Kostarike je však potrebné si novovzniknutý pojem definovať. V odbornej literatúre je definovaný ekoturizmus z rôznych hľadísk, či už ide o ekologické, ekonomické, politické alebo sociálne hľadisko. Najrozšírenejšiu a najkomplexnejšiu definíciu ekoturizmu poskytla práve Martha Honeyová a spojila ju s ekonomickými, politickými a sociálnymi charakteristikami. Podľa Honeyovej sa dá považovať cestovateľská činnosť za ekoturizmus, len ak spĺňa tieto charakteristiky:

1. Zahŕňa cestovanie do oblastí prírodných destinácií.
2. Minimalizuje negatívny vplyv na životné prostredie.
3. Buduje environmentálne povedomie.
4. Vytvára priame finančné prostriedky na ochranu životného prostredia.
5. Poskytuje finančné úžitky a posilňuje postavenie miestnych obyvateľov.
6. Rešpektuje miestnu kultúru.
7. Podporuje ľudské práva a demokratické hnutia.⁷⁴

---

⁷³ HONEY, M. (2023): *Giving A Grade To Costa Rica's Green Tourism*. In: *NACLA Report on the Americas*.

⁷⁴ HONEY, M. (2023): *Giving A Grade To Costa Rica's Green Tourism*. In: *NACLA Report on the Americas*.

Honeyová ďalej tieto charakteristiky zhrňa do celistvej definície: „*Ekoturizmus je cestovateľská činnosť do ohrozených, nedotknutých a zvyčajne chránených oblastí, ktorá sa snaží zaručiť nízky dopad na životné prostredie a je často obmedzená rozsahom. Pomáha vzdelávať turistov, poskytuje finančné prostriedky na ochranu prírody, priamo prospieva ekonomickému rozvoju, politickému posilneniu miestnych komún a podporuje rešpektovanie rôznych kultúr a ľudských práv.*“ Aj keď je Kostarika považovaná za centrum ekoturizmu, nie je jediná krajina, ktorá sa na ekoturizmus zamerala. Z toho pohľadu preto vzniká otázka, prečo je potom ekoturizmus pre Kostariku podstatný a prečo je súčasťou národnej hrdosti?

Dôvodom je, že práve ekoturizmus sa stal ďalším z hlavných pilierov a spúšťačom transformácie z kostarickej monokultúrnej krajiny na štát diverzifikovanou ekonomikou. Ekoturizmus je atraktívny ako rozvojová stratégia nielen preto, že sa zameriava na širokú škálu otázok od udržateľnosti až po hospodárske, sociálne a politické posilnenie postavenia miestnych obyvateľov, ale aj preto, že mnohé iné rozvojové stratégie zlyhali. Vzhľadom na pretrvávajúce hospodárske krízy a ťažkosti s rozvojom prostredníctvom poľnohospodárskych exportných ekonomík sa štáty čoraz častejšie obracajú k netradičným rozvojovým stratégiám s cieľom zvýšiť devízové príjmy a minimalizácie ohrozenia spôsobeného medzinárodnou hospodárskou nestabilitou. Vďaka svojej schopnosti generovať devízové prostriedky je ekoturizmus atraktívna pre širokú škálu zainteresovaných skupín, pretože sa snaží súčasne uspokojiť a osloviť mnohé agendy: kapitalistický rozvoj, rozvoj komunity, zmiernenie chudoby, ochranu divých zvierat a ochranu životného prostredia. Napríklad Environmentálny program OSN (UNEP) zistil, že „*potenciál cestovného ruchu vytvárať pracovné miesta, pomáhať živobytiu a umožňovať trvalo udržateľný rozvoj je nesmierne veľký vzhľadom na to, že je jedným z hlavných zdrojov devízových príjmov.*“ Keďže rozvoj založený na poľnohospodárskom vývoze bol zvyčajne veľmi nestabilný a rozvoj založený na priemyselnom rozvoji bol ťažko dosiahnuteľný, rozsah rozvojových stratégií mnohých chudobných krajín bol často veľmi obmedzený. Ako píše Andrew P. Miller vo svojej knihe *Rozvoj ekoturistiky v Kostarike, Hľadanie Oro Verde (zeleného zlata)*: „*Ekoturizmus predstavuje nielen potenciálne významný zdroj devíz, ale môže slúžiť aj ako medzistupeň medzi ekonomikou založenou na malom počte tradičných poľnohospodárskych exportov a ekonomikou, ktorá je založená viacerými tokmi devíz vrátane priemyselnej výroby.*“⁷⁵ Ekoturizmus v prípade Kostariky predstavil medzistupeň

---

⁷⁵ MILLER, A. (2012): *Ecotourism Development in Costa Rica: The Search for Oro Verde*, Lexington Books, 2012. s. 62.

v rozvoji krajiny závislej od poľnohospodárskej produkcie na krajinu s diverzifikovanou ekonomickou činnosťou. Ekoturizmus zároveň vytvoril priestor pre rekvalifikáciu pracujúcich v poľnohospodárstve do oblasti služieb cestovného ruchu. Tento sektor im umožňuje vyššie príjmy, čím prispievajú k zvýšeniu spotreby a zároveň sa zvyšuje dopyt po potravinárskych produktoch domácej produkcie. Rovnako Seligson a Martinez Franzoni poznamenali, že Kostarika nepoužila „terapiu šokom“, a preto boli hospodárske reformy postupné, selektívne a zahrnuté do sociálnodemokratickej ideológie.

3.4.1 Ekoturizmus v číslach

V 90. rokoch 20. storočia sa Kostarika stala lídrom v oblasti ekoturizmu a zatičila etablované destinácie zameriavajúce sa na turizmus prírodného bohatstva, ako sú Galapágy, Keňa a Nepál. Americká spoločnosť Adventure Travel Society v roku Kostariku vyhlásila prvýkrát za hlavnú svetovú destináciu ekoturistiky. Vzostup Kostariky ako poprednej ekoturistickej destinácie sa neuskutočnil spontánne, ale bol vyvrcholením dôkladne štruktúrovaného plánu, ktorý sa realizoval niekoľko desaťročí. K tomu prispeli vládne politiky v 70. a 80. rokoch 20. storočia, najmä tie, ktoré podporovali rozvoj základných podnikov súvisiacich s cestovným ruchom prostredníctvom iniciatív, ako je zákon o stimuloch pre rozvoj cestovného ruchu, spolu so strategickým úsilím o vytvorenie komplexného systému národných parkov.⁷⁶ Systém národných parkov bol oficiálne založený v roku 1969 a rýchlo sa rozširoval, pričom do roku 1990 zahŕňal 230 rôznych chránených oblastí.

Napriek rýchlemu úspechu, ktorý sa pripisuje kostarickým iniciatívam v oblasti ekoturizmu, je veľmi dôležité uznať predošlé vládne úsilie vynaložené prostredníctvom legislatívnych opatrení na vytvorenie priaznivého ekonomického prostredia pre rast cestovného ruchu. Zákon o investičných stimuloch v cestovnom ruchu, prijatý už v roku 1982, reprezentuje strategický prístup k podpore atraktivity Kostariky ako poprednej ekoturistickej destinácie. Zmiernením finančných prekážok a podporou investícií do infraštruktúry a služieb bol tento legislatívny rámec navrhnutý tak, aby stimuloval rozvoj tohto odvetvia poskytnutím významných finančných výhod hotelom, dopravným službám, požičovniam áut a cestovným kanceláriám, ktoré poskytujú služby najmä zahraničným turistom. Medzi hlavné vládne stimuly patrilo komplexné oslobodenie od dane z príjmu z nerozdeleného zisku na obdobie 12 rokov, úľavy z dovozných ciel a príplatkov na tovar

---

⁷⁶ MILLER, A. (2012): *Ecotourism Development in Costa Rica: The Search for Oro Verde*, Lexington Books, 2012. s. 62.

potrebný na rozvoj alebo zlepšenie turistických zariadení a služieb a ďalšie daňové výhody, ako sú zrýchlené odpisy majetku, oslobodenie od dane z nehnuteľností a zvýhodnené devízové transakcie.⁷⁷

Legislatívne opatrenia prijaté v zákone z roku 1985 významne prispeli k vytýčeniu strategickej cesty rozvoja ekoturistiky a spôsobili, že globálni investori rýchlo uznali rozvíjajúcu sa hospodársku paradigmu Kostariky. Výskum Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) poukázal na to, že sektor cestovného ruchu sa stal významným lákadlom pre PZI, čo výrazne kontrastovalo s tradičným poľnohospodárskym odvetvím. Táto strategická orientácia na netradičný vývoz priniesla dôležité dividendy, ktoré sa prejavili najmä počas hospodárskej revitalizácie na začiatku 90. rokov. Toto obdobie bolo charakteristické vzostupom netradičných exportov, pričom najmä cestovný ruch do roku 1993 nahradil kávu a banány a stal sa hlavným prispievateľom k devízovým príjmom krajiny.

Rozdiel medzi ekoturizmom a bežným masovým cestovným ruchom je významný nielen z ekologického ale aj ekonomického hľadiska, najmä pokiaľ ide o demografické a výdavkové návyky turistov, ktorých priťahuje. Ekoturizmus sa vyznačuje tým, že priťahuje demografickú skupinu, ktorá je vo všeobecnosti staršia a má vyššiu úroveň vzdelania, pričom jednotlivci sú ochotní investovať väčšiu sumu peňazí za jedinečný a zároveň poučný zážitok. Podľa výskumu Zografosa a Allcrofta má typický ekoturista od tridsaťpäť do päťdesiatštyri rokov a je ochotný vyčleniť viac finančných prostriedkov na pobyt v zahraničí v porovnaní s bežnou dovolenkou. Títo jednotlivci často uprednostňujú cesty trvajúce jeden až dva týždne, pričom ich pohnútkami sú vášeň pre prírodné bohatstvo krajiny, spoznávanie nových prostredí a často aj záväzok k ochrane životného prostredia.⁷⁸ Okrem toho zistenia Epler Woodovej posilňujú názor, že značná časť ekoturistov dosiahla vysokoškolské vzdelanie. Táto vzdelaná demografická skupina sa snaží prekročiť hranice masového cestovného ruchu a vyhľadáva cestovné zážitky, ktoré ponúkajú nielen pôvab nedotknutých destinácií, ale uprednostňujú aj zmysluplné interakcie s miestnymi komunitami. Cenia si jedinečné perspektívy, ktoré ponúkajú obyvatelia týchto miest, a investujú do cesty za vzdelaním, ktorá je recipročná, zážitková a praktická. Toto diferencované chápanie ekoturistiky zdôrazňuje schopnosť tohto odvetvia uspokojiť

---

⁷⁷ COFFEY, B. (1993): Investment Incentives as a Means of Encouraging Tourism Development: The Case of Costa Rica . In: Bulletin of Latin American Research.

⁷⁸ ZOGRAFOS, CH., LLCROFT, D. (2009): The Environmental Values of Potential Ecotourists: A Segmentation Study. In: Journal of Sustainable Tourism Vol. 15.

turistov, ktorí nehľadajú len osobné obohatenie, ale sú ochotní aj významne prispieť k ekonomike navštívených destinácií.⁷⁹

Po zohľadnení daných skutočností nie je prekvapujúce, že cestovný ruch je hlavným zdrojom zahraničným príjmov a devíz Kostariky. Po odstránení všetkých reštrikcií vyplývajúcich z pandémie COVID-19 Kostariku ročne navštívi viac ako 2 milióny turistov, z ktorých väčšina pochádza zo Spojených štátov a Kanady. Ako je zobrazené v tabuľke č. 5 podľa každoročnej správy Kostarickej rady pre cestovný ruch (ICT) v roku 2023 pricestovalo na Kostariku 2,7 milióna turistov zo zahraničia, čo je o 400 000 viac ako v roku 2022, no stále o 380 tisíc menej (12,4 %) ako v predpandemickom období.

Ako je zobrazené v tabuľke č. 5 turizmus zo Severnej Ameriky zaznamenal v posledných rokoch výrazný nárast, pričom Kostariku navštívil rekordný počet turistov zo Spojených štátov amerických a Kanady. Len v roku 2023 došlo k pozoruhodnému 21 % nárastu návštevníkov zo Severnej Ameriky v porovnaní s predchádzajúcim rokom. Nie je prekvapujúce, že z európskych krajín najviac navštevujú Kostariku turisti z najsilnejších ekonomík starého kontinentu a to hlavne Francúzi, Nemci a Briti. Navyše, turisti navštevujúci Kostariku sa zdržiavajú v priemere dlhšie ako 13,5 dňa, čo je jedna z najvyšších dĺžok pobytu na svete, a to prispieva k vyšším priemerným výdavkom na jedného turistu, čo v priemere predstavovalo 1590 USD. Tieto výdavky turistov priamo podporujú hospodárstvo krajiny, pričom v roku 2022 boli zaznamenané príjmy z ekoturizmu v celkovej výške 3,1 mld. USD.⁸⁰

Tabuľka č. 5: Počet zahraničných turistov z regiónov a krajín od roku 2019-2023

Regióny / Krajiny	2019	2020	2021	2022	2023
Severná Amerika	1 666 571	571 010	958 792	1 533 502	1 820 038
Kanada	234 621	115 632	53 185	183 678	260 744
USA	1 334 777	434 775	868 986	1 290 038	1 473 620
Mexiko	97 173	20 603	36 621	59 786	85 674
Stredná Amerika	698 601	202 374	78 425	194 242 2	235 712
Južná Amerika	195 581	50 237	60 221	110 852 1	134 399
Karibik	13 510	3 247	4 452	7 457	10 062
Európa	500 602	169 949	229 813	469 643	499 519
Ostatné regióny	64 143	15 095	15 352	33 841	51 404
Spolu	3 139 008	1 011 912	1 347 055	2 349 537	2 751 134

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov z INSTITUTO COSTARRICENSE DE TURISMO (2024): Llegadas Internacionales A Costa Rica Y Variaciones, Todas Las Vías Según Zonas Y Países, 2019-2023. In: Anuario Estadístico de Turismo 2023., s. 23.

⁷⁹ WOOD, M. (2002): Ecotourism: principles, practices and policies for sustainability. s.14.

⁸⁰INSTITUTO COSTARRICENSE DE TURISMO (2023): Situación del turismo en Costa Rica 2023. Análisis de los principales indicadores turísticos para el I semestre del 2023. s. 34.

Bývalý prezident Carlos Alvarado Quesada na výročnom zasadnutí Svetového ekonomického fóra 2019 povedal: „*Mnohí ľudia hovoria, že ochrana životného prostredia je v rozpore s ekonomikou. Pritom je to úplne naopak. Náš cestovný ruch rastie práve vďaka tomu.*“⁸¹ V roku 1995 dosahovali príjmy z cestovného ruchu 763 miliónov USD, čo predstavovalo približne 6,6 % HDP. Počas 26 rokov sa závislosť krajiny od cestovného ruchu mierne zvýšila. Pred vypuknutím pandémie COVID-19 predstavovali v roku 2019 príjmy 4,28 miliárd USD, čo je 6,6 % HDP. V roku 2020 sa príjmy z cestovného ruchu v dôsledku pandémie COVID-19 prudko znížili. Zo 4,28 miliárd USD (2019) zostalo v nasledujúcom roku len 1,48 miliardy USD. To predstavuje pre Kostariku 65 % pokles.⁸² V roku 2022 bola Kostarika na desiatom mieste v Latinskej Amerike z hľadiska závislosti na cestovnom ruchu.⁸³ Podľa satelitného účtu cestovného ruchu Kostarickej centrálnej banky tvorí cestovný ruch priamo 6,3 % národného hospodárstva a 1,9 % nepriamo, čo predstavuje 8,2 % hrubého domáceho produktu.

Markantný význam cestovného ruchu je aj z pohľadu zamestnanosti. Podľa Kostarickej rady pre cestovný ruch 8,8 % celkovej zamestnanosti v krajine pochádza priamo z cestovného ruchu. V kombinácii s prepojením na výrobu a nepriamou zamestnanosťou, ktorú toto odvetvie vytvára, predstavuje hlavný zdroj príjmov pre tisíce kostarických rodín.⁸⁴

Vplyv pandémie COVID 19 na ekonomické aktivity v roku 2020 zanechal výrazné zníženie počtu pracovníkov zamestnaných v službách súvisiacich s kostarickým cestovným ruchom. V roku 2019 bolo v tomto sektore v priemere zamestnaných približne 171 000 osôb, ktoré zabezpečovali ubytovanie, stravovanie, dopravu a rekreačné aktivity pre turistov v krajine. S uzavretím hraníc a zavedením obmedzení povolenia na vstup pre nerezidentov počas roka 2020 sa tento počet znížil o takmer 25%. Kolaps dopytu vážne ovplyvnil živobytie komunit závislých od cestovného ruchu, malých podnikov a podnikov vedených ženami. Zároveň sa znížili daňové príjmy štátu a obmedzila sa dostupnosť zdrojov na riadenie destinácií a ochranu územia.

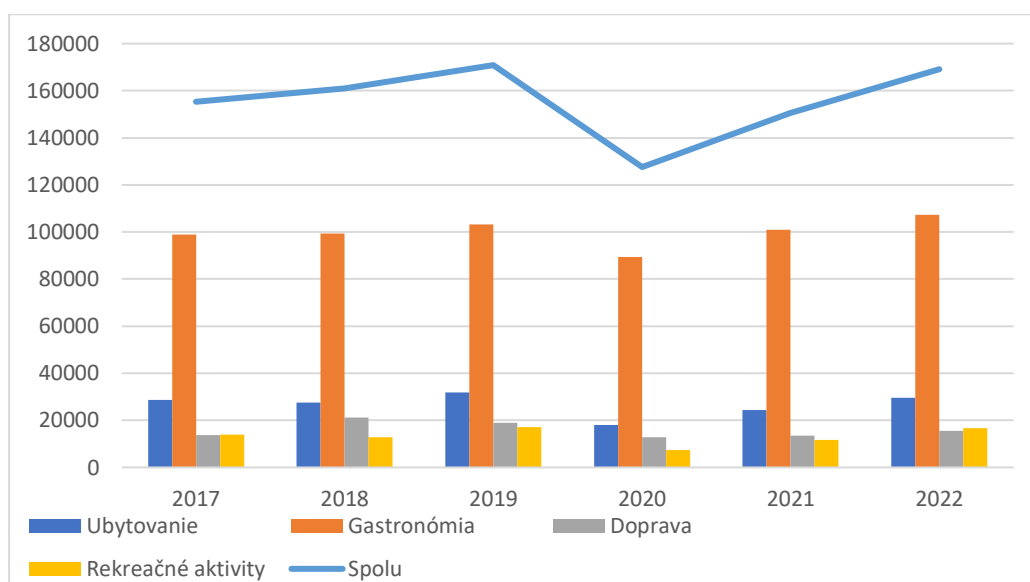
⁸¹ MOLD, J. (2019): Costa Rica is one of the world's happiest countries. Here's what it does differently. *In: World Economic Forum.*

⁸² WORLD DATA (2018): Development of the tourism sector in Costa Rica from 1995 to 2021.

⁸³ LOPÉZ, A. (2024): Share of total tourism contribution to GDP in Latin American countries 2022. *In: Statista.*

⁸⁴ INSTITUTO COSTARRICENSE DE TURISMO (2021): Costa Rica Seeks To Position Itself As The Perfect Destination To Connect With Life's Essential Values.

Graf č. 3: Zamestnanosť v cestovnom ruchu podľa druhu činnosti za roky 2017-2022

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov z INSTITUTO COSTARRICENSE DE TURISMO (2023): Situación del turismo en Costa Rica 2023. s. 23.

Ako znázorňuje graf č. 3 najviac pracovníkov je v rámci cestovného ruchu zamestnaných v ubytovacích službách a gastronómii. Od roku 2021 sa začal proces oživenia zamestnanosti, ktorý umožnil v roku 2022 dosiahnuť hodnoty veľmi podobné úrovni zamestnanosti v roku 2019 s približne 169 205 pracovníkmi zamestnanými v sektore cestovného ruchu.⁸⁵

3.4.2 Národný plán cestovného ruchu Kostariky 2022 – 2027

Kostarická vláda si je vedomá významu ekoturistiky nielen ako piliera súčasného hospodárstva, ale aj ako rozhodujúceho prvku budúcej hospodárskej udržateľnosti. Toto hlboké pochopenie sa odráža v prijatí ambiciózneho Národného plánu rozvoja cestovného ruchu 2022 - 2027. Táto iniciatíva zdôrazňuje zásadný prínos ekoturizmu k ekonomickej štruktúre krajiny a ponúka strategický rámec určený na posilnenie postavenia Kostariky ako popredného predstaviteľa postupov udržateľného cestovného ruchu v celosvetovom meradle. Tento plán, ktorý vypracoval Inštitút kostarického cestovného ruchu, načrtáva perspektívu budúcnosti, v ktorej cestovný ruch zostane kľúčovým hospodárskym stimulom a zároveň bude presadzovať zásady udržateľnosti, inovácií a inkluzívnosti.⁸⁶

Predpokladané výsledky do roku 2027 zahŕňajú navýšenie devízových príjmov vo výške 4,9 miliardy USD a prílev 3,8 milióna turistov ročne. Jadro stratégie spočíva

⁸⁵ INSTITUTO COSTARRICENSE DE TURISMO (2023): Situación del turismo en Costa Rica 2023. Análisis de los principales indicadores turísticos para el I semestre del 2023.

⁸⁶ FERNANDEZ, I. (2022): Costa Rican Tourism Institute presents a plan to boost the industry. In: The Tico Times.

v podpore odolného odvetvia cestovného ruchu, ktoré sa zaviazalo k obozretnému využívaniu prírodného a kultúrneho dedičstva. Tento cieľ sa realizuje prostredníctvom vykonávania komplexných plánov riadenia v 32 centrách rozvoja cestovného ruchu v krajine, ktoré integrujú rast miestneho cestovného ruchu, udržateľnú výrobu a iniciatívy zamerané na boj proti zmene klímy.⁸⁷

Okrem toho sa v pláne zdôrazňuje spravodlivé rozdelenie dopytu po cestovnom ruchu medzi tieto centrá s cieľom zvýšiť blahobyt v komunitách viacerých regiónov, pričom ambíciou je do piatich rokov prekročiť skóre 70 v Indexe sociálneho pokroku. Dosiahnutie týchto cieľov je podmienené šiestimi strategickými postupmi, ktoré zahŕňajú prijatie inovatívnych, udržateľných a inkluzívnych postupov, zdokonalenie ponuky cestovného ruchu prostredníctvom diverzifikácie, inovácií a zlepšenia kvality a posilnenie príťažlivosti Kostariky ako poprednej ekoturistickej destinácie. Dôraz sa kladie aj na posilnenie komunitných a hospodárskych väzieb a zabezpečenie pozitívneho vnímania zážitkov turistov, a to všetko s podporou intenzívnej medzi-inštitucionálnej spolupráce s cieľom presadzovať iniciatívy prospešné pre sektor cestovného ruchu.

Prijatím dlhodobej perspektívy Kostarika preukazuje nielen schopnosť rozpoznať a využiť prirodzené bohatstvo svojej prírodnej krajiny pre ekoturizmus, ale aj politickú stabilitu nevyhnutnú pre úspech takejto vízie. Prezieravosť pri zavádzaní politík, ktoré zostávajú účinné aj počas výmeny garnitúr, ilustruje pevný záväzok k trvalo udržateľnému rozvoju. Je to dôkazom kolektívnej vízie krajiny, v ktorej politická kontinuita a konsenzus zohrávajú kľúčovú úlohu pri ochrane a podpore pozície Kostariky ako svetového lídra v oblasti ekoturizmu, udržateľnosti a ekológie. Trvalá orientácia na ekoturizmus, podporovaná neochvejnou politickou vôľou, je rozhodujúcim prvkom kontinuálnej prosperity krajiny a zveľadovania jej prírodného dedičstva pre budúce generácie.

3.4.3 Odvrátená stránka ekoturizmu

Hoci vo vyššie uvedenej podkapitole uznávame mnohé výhody ekoturizmu, je nevyhnutné brať do úvahy možnosť degradácie prírodných zdrojov v dôsledku nadmernej turistickej aktivity. Potencionálne riziká ekoturizmu na prírodné bohatstvo analyzujú Farellová a Marion v štúdií *Identifikácia a hodnotenie vplyvov návštevníkov ekoturistiky v ôsmich chránených oblastiach v Kostarike a Belize*. Podľa týchto autorov koncentrácia návštevníkov v chránených oblastiach, najmä tých, ktorí sa venujú opakovaným činnostiam,

---

⁸⁷ INSTITUTO COSTARRICENSE DE TURISMO (2022): Plan nacional de turismo de costa rica 2022-2027.

ako je napríklad plavba na kajaku alebo pešia turistika po dezignovaných chodníkoch a trasách, môže viesť k výraznej degradácii životného prostredia. V štúdií boli identifikované prejavy týchto vplyvov, a to najmä rozširovanie a erózia trás, zabahnenie chodníkov, strata vegetačného krytu a odkrytie, či poškodenie pôdy, koreňov a stromov v rekreačných oblastiach.⁸⁸ Tieto negatívne vplyvy zdôrazňujú kritickú potrebu starostlivého riadenia a udržateľného plánovania v rámci sektora ekoturizmu, ktorého cieľom je minimalizovať ekologickú stopu cestovného ruchu a zachovať prírodné krásy a biodiverzitu, vďaka ktorým je Kostarika poprednou ekoturistickou destináciou. Následne výskum vplyvu ekoturizmu ukazuje, že zhoršovanie životného prostredia presahuje povrchové škody a vedie k výraznému narušeniu životného prostredia. Odolnosť životného prostredia je výrazne oslabená, pretože je narušená štrukturálna integrita pôdy, koreňov, stromov a ciest, čo je výrazne riziko pre prírodné reprodukčné procesy. Tento paradox je obzvlášť výrazný v krajinách, ako je Kostarika, kde sa ekoturizmus propaguje ako hlavná hospodárska hnacia sila a návštevníkom sľubuje nedotknutý prírodný raj. Udržiavanie takéhoto nedotknutého prostredia je však zložité, poznačené zvýšením množstvom odpadu, odpadových vôd a potrebou rozsiahleho vyklčovania pôdy, aby bolo možné uspokojiť rastúci prílev turistov. Výstavba dodatočnej infraštruktúry nielenže mení prírodnú krajinu, ale v dôsledku zvýšenej prítomnosti ľudí výrazne narúša aj biotopy voľne žijúcich živočíchov.

Rozvoj cestovného ruchu v Kostarike, ktorý sa začal v 60. rokoch 20. storočia v regióne Manuel Antonio a pokračoval v 80. rokoch 20. storočia v regióne Monteverde, je príkladom týchto environmentálnych problémov. Napriek svojej povestnej dostupnosti a malebnosti, vrátane ohrozeného tropického horského dažďového lesa v Monteverde, tieto oblasti zaznamenali poškodenie vegetácie, narušenie voľne žijúcich živočíchov a zvýšené riziko erózie v dôsledku rozširovania infraštruktúry.⁸⁹ Strata biodiverzity zaznamenaná v regióne Manuel Antonio slúži ako varovný príklad, pričom Monteverde pravdepodobne postihne podobný osud, ak sa bude pokračovať v súčasných postupoch. Zabezpečenie, aby pôvab ekoturizmu neohrozil samotné prírodné zdroje, ktoré sa snaží oslavovať a propagovať, a tým si Kostarika zachovala status poprednej ekoturistickej destinácie, je v tomto zmysle absolútne smerodajné.

---

⁸⁸ FARRELL, T., MARION, J. (2002): Identifying and assessing ecotourism visitor impacts at eight protected areas in Costa Rica and Belize. In: *Environmental Conservation*. s.1.

⁸⁹ KOENS, JF., DIEPERINK, C., MIRANDA, M. (2009): Ecotourism as a development strategy: experiences from Costa Rica. s. 1230.

Tabuľka č. 6: Potenciálne výhody a nevýhody ekoturizmu v Kostarike

	Výhody	Nedostatky
Environmentálne dôsledky	Podpora ochrany prírody	Výrub a erózia pôdy
		Narušenie a strata biodiverzity
	Environmentálne vzdelávanie a zvyšovanie povedomia	Zvýšenie množstva odpadu a znečistených vodných tokov
		Znečistenie ovzdušia
Ekonomické dôsledky	Devízové prostriedky pracovné miesta	Únik ekonomických zdrojov
	Diverzifikácia hospodárstva	Strata surovinovej základne a nárast závislosti od exportu
		Rast inflácie
Sociálne dôsledky	Kvalitnejšie vzdelávanie	Strata súdržnosti komunity
	Skvalitnenie infraštruktúry	Degradácia miestnej kultúry
	Posilnenie postavenia znevýhodnených skupín	Rastúca miera kriminality, prostitúcie, užívania drog a alkoholu
	Podnecovanie rozvoja spoločnosti	Strata dostupnosti služieb pre miestnych obyvateľov

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov KOENS, JF., DIEPERINK, C., MIRANDA, M. (2009): Ecotourism as a development strategy: experiences from Costa Rica s. 1225–1237.

Pre lepšie pochopenie výhod ale aj rizík spájaných s ekoturizmom tabuľka č. 6 zhrňa ďalšie socio-ekonomické dôsledky. Ekoturizmus, ktorý je často označovaný za udržateľné riešenie hospodárskeho rozvoja a ochrany životného prostredia, nie vždy prináša miestnym obyvateľom spravodlivé výhody. V praxi sa zahraniční kupujúci často tešia prednostnému zaobchádzaniu vzhľadom na ľahký prístup k možnostiam investícií v cestovnom ruchu. Miestni Kostaričania, ktorým v mnohých prípadoch chýba obchodný a podnikateľský *know-how*, navyše často podľahnú lákadlu okamžitého zisku, keď predajú svoju pôdu zahraničným investorom. Hoci sa takéto transakcie môžu z krátkodobého hľadiska javiť ako lukratívne, zhoršujú dlhodobú stratu vlastníckych práv k pôde pre miestne komunity a vedú k vysídľovaniu, keďže sa uvoľňuje priestor pre rôzne developerské projekty.⁹⁰

V Kostarike neexistuje rozdiel v podmienkach nadobúdania vlastníckych práv pre občanov a zahraničné subjekty. Ako vysvetľuje článok v *The Tico Times*: „*každý cudzinec, rezident alebo nerezident, má rovnaké práva ako občan, s výnimkou hlasovacích*

⁹⁰ KOENS, JF., DIEPERINK, C., MIRANDA, M. (2009): Ecotourism as a development strategy: experiences from Costa Rica.

práv v prezidentských a komunálnych voľbách, a preto môže legálne kupovať a vlastníť nehnuteľnosť v Kostarike.“⁹¹ Jedny z mála obmedzení sa vzťahujú na prímorské oblasti (až 49 % pozemkov v prímorskej oblasti môžu kúpiť osoby, ktoré nie sú občanmi), a pozemky ktoré boli darované štátom pre chudobných farmárov, aj tie môžu cudzinci kúpiť po dobe 15 rokov užívania pôdy darovaným. Hoci existujú určité obmedzenia a teritoriálne reštrikcie, mnohé z nich vyplývajú z toho, že existuje veľký počet chránených environmentálnych oblastí prostredníctvom národných parkov alebo rezervácií, avšak je len málo obmedzení, ktoré by chránilo národné vlastníctvo a miestne obyvateľstvo. Napríklad namiesto toho, aby sa miestni obyvatelia stali vlastníkmi podnikov, prevádzkovali eko-domčeky alebo slúžili ako kvalifikovaní turistickí sprievodcovia, mnohí z nich sú zamestnaní v zahraničných hotelových komplexoch. Miestni obyvatelia, ktorí mohli byť správcami udržateľného cestovného ruchu, sa teraz ocitajú na pozíciách, ako je hotelový personál, najmä ako upratovačky alebo kuchári. Tieto pracovné miesta sú síce nevyhnutné pre fungovanie odvetvia cestovného ruchu, ale často sa spájajú s nízkym platom a obmedzenou možnosťou kariérneho postupu. Prísľub okamžitého príjmu môže ľudí lákať, aby tieto pozície prijali, ale dlhodobé dôsledky sú znepokojujúce. Keďže zahraničné spoločnosti rozširujú svoje prevádzky, miestni pracovníci zostávajú uväznení v kolobehu nízko plateného zamestnania a nemôžu naplno rozvinúť svoj potenciál ako podnikatelia alebo živnostníci. Bohatí jednotlivci zo Salvádoru, Európy a Spojených štátov amerických objavili lákadlo prírodných krás Kostariky. Národné parky, nedotknuté pláže a bujné dažďové pralesy lákajú turistov, ktorí hľadajú autentické ekologické zážitky. Pre niektorých však toto uznanie presahuje hranice obdivu - premieňa sa na finančnú príležitosť. Miestni obyvatelia, ktorí sa chcú podieľať na ekonomických výhodách, sa môžu nevedomky stať zraniteľnými voči vykorisťovaniu.

Celkovo možno povedať, že krehká rovnováha medzi hospodárskou prosperitou, ochranou životného prostredia a sociálnou spravodlivosťou zostáva hlavnou výzvou pre Kostariku. Keďže krajina sa pohybuje v tomto zložitom systéme rovnováhy, tvorcovia politiky a zainteresované strany musia uprednostniť blaho miestnych obyvateľov a zároveň zabezpečiť udržateľný rast pre všetky subjekty v súlade s prírodou samotnou. Vzhľadom na rýchlo prosperujúcu ekonomiku, zvyšovanie celkového blahobytu a vzdelanostnej úrovne miestnych obyvateľov môže byť tento model strategického plánovania ekoturizmu ako hlavného piliera ekonomiky z kritického pohľadu neudržateľný a konečný. Práve táto výzva

---

⁹¹ THE TICO TIMES (2016): The 19-step Costa Rica real estate guide for foreign buyers.

môže v blízkej budúcnosti viesť k diskurzu pozitívnej a stabilnej kostarickej spoločenskej mienke o cestovnom ruchu, čo môže v konečnom dôsledku priviesť tvorcov politik k zmene zámeru krajiny a ekonomiky samotnej. Naopak, ak sa však túto rovnováhu podarí mienkotvorcom malej krajiny v srdci Strednej Ameriky udržať, ako to robila dodnes, môže kostarický príbeh postavený na bohatstve „zeleného zlata“ viesť k zmene nazerania a hlavne činnosti ostatných krajín na prírodné dedičstvo našej planéty, čo môže viesť k bezprecedentnému výsledku snaženia o ochranu udržateľného života na našej Zemi celého ľudstva.

4 Diskusia a návrhy

Komplexnosť kostarickej ekonomiky je špecifická a vyžaduje si pozornosť vyššieho počtu odborníkov a akademikov na Slovensku aj v zahraničí. Tento nedostatok vedeckého záujmu je poľutovaniahodný, najmä vzhľadom na to, že malá otvorená ekonomika s bohatými prírodnými zdrojmi a významnými PZI, akou je Slovensko, môže z kostarického modelu získať cenné poznatky. Aj keď sú politiky Kostariky chvályhodné a jej hospodárske vyhladky sľubné, existujú aj riziká a výzvy, ktoré môžu brzdiť jej prudký hospodársky vzostup. Z dôvodu obmedzení vyplývajúcich z rozsahu aktuálnej diplomovej práce, nebolo možné tieto témy do hĺbky analyzovať. V prípade ďalšieho navrhujeme ich preskúmanie v budúcich výskumoch.

V Kostarike je veľkým rizikom dlhodobo vysoká miera nezamestnanosti, ktorá sa aj napriek ekonomickému vzostupu za posledné roky nezmenila a dosahuje každoročne vyše 10 %. V tejto súvislosti je problematické pracovné právo. V Kostarike platí osemdesiat rokov zastarané pracovné právo. Nie je vhodné pre konkurencieschopnú globalizovanú ekonomiku. V tejto súvislosti existujú vysoké dane zo sociálneho zabezpečenia. Ak zamestnávateľ zamestná pracovníka, musí zaplatiť 26,5 % dane z práce a povinne aj 13. plat, čo odrádza od zamestnávania najmä nízko kvalifikovaných pracovníkov. Dane z práce v Kostarike patria medzi najvyššie v rámci krajín OECD. Zároveň sú v porovnaní s krajinami s vysokými príjmami neúmerne vysoké, ale pracovná sila je nekvalifikovaná, čo je toxická kombinácia a výsledkom je vysoká nezamestnanosť. Z rovnakého dôsledku Kostarika zaznamenáva dlhodobo vysokú mieru neformálnej zamestnanosti. Aj keď štát vynakladá veľa finančných prostriedkov na systém sociálneho zabezpečenia, príjmy do štátnej pokladnice by nemali prúdiť z vysokých daní z práce, ktoré odrádzajú od riadneho zamestnávania. Považujeme za rozumnejšie financovať programy blahobytu prostredníctvom dane zo spotreby. Ak zdaňujete spotrebu v krajine, kde už bolo bohatstvo vytvorené, ľudia už majú dostatočné zdroje na osobnú spotrebu, ktorá predstavuje dôležitú časť príjmov do štátneho rozpočtu.

Rastúce riziko pre hospodársku prosperitu vyplýva aj z nárastu kriminality spôsobeneho migračnými tokmi z rôznych regiónov Latinskej Ameriky. Politická nestabilita v susedných krajinách robí z Kostariky atraktívnu destináciu pre migrantov, predovšetkým kvôli jej úzkym väzbám na Spojené štáty a relatívne vyššej úrovni prosperity a bezpečnosti. Je pozoruhodné, že Kostarika vykazuje najvyšší podiel prisťahovalcov medzi obyvateľmi v Latinskej Amerike, ktorý podľa správy OECD z roku 2018 predstavuje 9 %. Najväčšiu

menšinu medzi týmito prisťahovalcami tvoria Nikaragujci, ktorí hľadajú útočisko pred politickým prenasledovaním vo svojej domovskej krajine. Prílev migrantov sa výrazne zvýšil po roku 2018, čo urýchlilo masové protesty a politické nepokoje po nikaragujských prezidentských voľbách v roku 2021.

Okrem toho Kostarika slúži ako kľúčový migračný koridor pre osoby, ktoré migrujú z Kolumbie cez Panamu a Kostariku s ambíciou dostať sa do severoamerických krajín. Len v auguste 2023 prekročilo južnú hranicu oddeľujúcu Kostariku a Panamu denne 2 600 až 2 700 migrantov. Kostarická vláda síce uľahčuje prepravu na severnú hranicu s Nikaraguou, ale mnohí migranti narážajú na finančné prekážky, keďže Nikaragua ukladá za vstup na svoje územie poplatok 150 USD na osobu. V dôsledku toho značný počet migrantov uviazne v Kostarike, čo preťažuje inštitucionálne kapacity krajiny. V reakcii na to prezident Kostariky vyhlásil v septembri 2023 výnimočný stav s cieľom vyčleniť dodatočné hospodárske zdroje na posilnenie kapacít inštitúcií, ktoré riešia túto krízu. Táto migračná kríza urýchlila nárast kriminality v krajine. Popri preplnených migračných stanovištiach sa v Kostarike rozširuje obchodovanie s drogami, čo ešte zhoršuje zločineckú činnosť. V minulosti sa drogy prevážali najmä námornými cestami z Kolumbie, avšak po dohode o spolupráci medzi kostarickou a americkou pobrežnou strážou sa rozšírilo obchodovanie po súši, čo posilňuje postavenie miestnych kartelových gangov. Hoci závažnosť situácie v Kostarike zostáva relatívne nižšia ako v iných latinskoamerických krajinách, stupňujúci sa trend je dôvodom na obavy. Podľa názorov autorov ide o veľmi závažný problém. Možným riešením a preventívnym opatrením by bolo zvýšenie investícií do bezpečnosti na zmiernenie rastúcej miery kriminality v Kostarike. Hoci oceňujeme rozhodnutie Kostariky zrušiť armádu, tvrdíme, že je potrebné posilniť kapacity policajných síl v krajine. V súčasnosti pomer počtu policajtov na počet obyvateľov a územie Kostariky zaostáva za pomerom v krajinách s porovnateľným demografickým vývojom. Ak sa nepodarí obmedziť narastajúcu kriminalitu a násilie, ohrozuje to postavenie Kostariky ako stredoamerického raja pre cestovanie a investície, čo môže ohroziť jej najväčšiu komparatívnu výhodu oproti okolitým ekonomikám, a v konečnom dôsledku jej hospodársku prosperitu.

Záver

Postavenie Kostariky v svetovom hospodárstve je v mnohých smeroch jedinečné a len ťažko by sme hľadali porovnateľnú rozvojovú alebo rozvinutú krajinu. Aj keď nájdeme naprieč medzinárodným spoločenstvom krajiny, ktoré majú rovnako ako Kostarika majoritný podiel vyrobenej energie z obnoviteľných zdrojov (Uruguaj) alebo tých, ktorých ekonomický rast začal vznikáť až prílevom PZI v deväťdesiatych rokoch minulého storočia (tranzitívne ekonomiky, krajiny juhovýchodnej Ázie) alebo tie, pre ktoré je ochrana životného prostredia a zachovanie biodiverzity kľúčová (Nový Zéland, Island), je kostarický príbeh do značnej miery odlišný a tým zároveň fascinujúci. V práci mnohokrát poukazujeme a skúmame úspešné výsledky, ktoré v posledných desaťročiach táto malá stredoamerická krajina opakovane dosahuje pri kultivácii prírodného bohatstva, stabilnej politiky a spokojnosti v spoločnosti, avšak bolo potrebné poukázať na historické príčiny, z ktorých tento úspech pramení.

Rozdiel v pracovných podmienkach medzi banánovým a kávovým priemyslom v období po získaní nezávislosti považujeme v tomto smere za rozhodujúci. Kým obidve pododvetvia poľnohospodárstva boli pre hospodárstvo absolútne kľúčové, kostarická spoločnosť si už v tom čase uvedomila, že ekonomicky výhodný priemysel nemusí byť poháňaný len vďaka lacnej pracovnej sile, ktorá pracovala v zlých pracovných podmienkach na plantážach a zanechávala za sebou len zničené prírodné dedičstvo. Naopak, vďaka rozšírenému subdodávateľskému reťazcu pestovateľov kávy bola dosiahnutá ekonomická prosperita a zároveň ochrana prírodného bohatstva naprieč celou spoločnosťou, čo dodnes podporuje pozitívnu verejnú mienku o rovnosti a potrebe prezieravých ekonomických politík.

Prílev PZI mal pre krajinu v mnohých smeroch pozitívne vplyvy, medzi ktoré sme zaradili napríklad diverzifikáciu hospodárstva, zníženie závislosti na zahraničných poľnohospodárskych trhoch, zvýšenie zamestnanosti, zlepšenie infraštruktúry, či zvýšenie vzdelanostnej úrovne krajiny. Táto úroveň sa postupne zvyšuje aj vďaka vzdelávacím programom na podporu pracovného kapitálu potrebného pre vyrábanie produktov s vysokou pridanou hodnotou. Kostarika, ktorá sa stala vďaka zvýhodneným podmienkam v slobodných zónach rajom pre zahraničných investorov, hlavne tých z USA, si však začína uvedomovať nielen výhody ale aj riziká, ktoré so sebou investície prinášajú. Ide v prvom rade o zvyšujúce sa regionálne rozdiely a negatívnu ekonomickú aktivitu v mestách, kde nie sú podniky s väčšinovým zahraničným vlastníctvom. V druhom rade je to stále sa zvyšujúca

prepojenosť a závislosť na americké trhy, pre ktoré je Kostarika významná aj vzhľadom na geopolitické záujmy USA vo svete.

V ďalšej podkapitole sme v praktickej časti opisovali ekoturizmus, ktorý pre Kostariku znamená nielen výborný spôsob zviditeľnenia malebnej krajiny vo svete, zdroj devíz, ale predstavuje aj medzistupeň medzi ekonomikou založenou na malom počte tradičných poľnohospodárskych exportov a ekonomikou, kde devízové príjmy plynú z viacerých odvetví hospodárstva. Takže môžeme tvrdiť, že práve ekoturizmus vo veľkej miere podporil a stále podporuje prerod krajiny s progresívnymi znakmi, ktoré chýbajú aj oveľa vyspelejším a bohatším krajinám. Na druhej strane je potrebné poukázať aj na obmedzenia tohto zdroju príjmu, predovšetkým s ohľadom na životné prostredie a jeho nadmernú devastáciu s pribúdajúcimi turistami.

Na základe poznatkov získaných zo skúmania vybraných ukazovateľov kostarickej ekonomiky a jej globálneho významu môžeme konštatovať, že sme splnili hlavný cieľ našej záverečnej práce. V rámci zohľadnenia vyššie uvedených poznatkov a konštatovaní celkovo hodnotíme historický aj súčasný vývoj kostarickej ekonomiky a štátu ako takého za obdivuhodný, ktorý môže byť príkladom pre mnohé rozvojové, ale aj vyspelé krajiny predovšetkým z hľadiska cieľov udržateľnosti ekonomiky a ochrany životného prostredia.

Zoznam použitej literatúry

Knížné zdroje:

1. ECLAC, OSN. (2022): *Foreign Direct Investment in Latin America and the Caribbean*, 2022, s. 77. ISBN: 978-92-1-005582-6
2. LEÓN, J.(2012): Situación de los principales productos agropecuarios entre 1920 y 1940. *In: Historia económica de Costa Rica en el siglo 10*, 2012, s. 165. ISBN: 978-9968-824-14-9
3. MILLER, A. (2012): *Ecotourism Development in Costa Rica: The Search for Oro Verde*, Lexington Books, 2012. s. 62. ISBN: 9780739174616.
4. PAUS, E. (2014): Industrial development strategies in Costa Rica: When structural change and domestic capability accumulation diverge. *In: Transforming economies: making industrial policy work for growth, jobs and development*, International Labour Organization. 2014. s. 181-211. ISBN 978-92-2-128565-6.
5. RANKIN, M. (2012): The Greenwood Histories of the Modern Nations. *In: The History of Costa Rica, The Greenwood Histories of the Modern Nations*. 2012. s. 103. EISBN 9780313379451

Vedecké a odborné práce:

6. AUGELLI, J.P (1987): Costa Rica's Frontier Legacy, *In: The Geographical Review*. [Online] január 1987. [Dátum: 31.12.2023] Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/214673>
7. BADLAM, J. ET AL. (2022): The CHIPS and Science Act: Here's what's in it. *In: Mc Kinsey & Company news*. [Online] október 2022. [Dátum: 27.2.2024]. Dostupné na internete: <https://www.mckinsey.com/industries/public-sector/our-insights/the-chips-and-science-act-heres-whats-in-it>
8. BARBIER, E., TROËNG, S. (2020): Carbon Taxes Are Key To Stop Deforestation. *In: Adopt a carbon tax to protect tropical forests*. [Online] júl 2020. [Dátum: 8.3.2024] Dostupné na internete: <https://greenfiscalspolicy.org/blog/carbon-taxes-are-key-to-stop-deforestation/>
9. BUCHELI, M. (2006): Good dictator, bad dictator: United Fruit Company and Economics in central America in the Twentieth Century. [Online] január 2006. [Dátum: 30.12.2023] s 16. Dostupné na internete: <https://dokumen.tips/documents/good-dictator-bad-dictator-united-fruit-company-and-production-properties.html?page=17>

10. CANTU, C. (2023): CINDE Suffers Deadly Blow, Darkening Costa Rica's FDI Prospects. *In: Nearshore Americas*. [Online] apríl 2023. [Dátum: 27.2.2024]. Dostupné na internete: <https://nearshoreamericas.com/cinde-suffers-deadly-blow-darkening-costa-ricas-fdi-prospects/>
11. COFFEY, B. (1993): Investment Incentives as a Means of Encouraging Tourism Development: The Case of Costa Rica. *In: Bulletin of Latin American Research*. [Online] jún 2016. [Dátum: 8.3.2024] Dostupné na internete: <http://www.jstor.org/stable/3338814>
12. CORDERO, J., PAUS, E. (2012): Foreign Investment and Economic Development in Costa Rica: The Unrealized Potential. *In: Rethinking Foreign Investment for Sustainable Development Lessons from Latin America* [Online] Marec 2012. [Dátum: 30.12.2023] s. 4. Dostupné na internete: https://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9781843313243A019/type/book_part
13. FARRELL, T., MARION, J. (2002): Identifying and assessing ecotourism visitor impacts at eight protected areas in Costa Rica and Belize. *In: Environmental Conservation*. [Online] máj 2002. [Dátum: 20.3.2024] s. 1. Dostupné na internete: <https://doi:10.1017/S0376892901000224>
14. FERNÁNDEZ, J., BERNAL, J. (2002) En busca de la independencia eclesiástica. *In: Anuario de Historia de la Iglesia*. [Online] január 2002. [Dátum: 30.12.2023] s. 239-278. Dostupné na internete: <https://www.redalyc.org/pdf/355/35501121.pdf>
15. FERREIRA, G. (2009): The expansion and diversification of the export sector and economic growth: the Costa Rican experience, 2009, [Online] máj 2009. [Dátum: 30.12.2023] s. 17. Dostupné na internete: https://repository.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=4187&context=gradschool_dissertations
16. FERREIRA, G. (2009): From Coffee Beans to Microchips: Export Diversification and Economic Growth in Costa Rica. *In: Southern Agricultural Economics Association Annual Meeting*. [Online] január 2009. [Dátum: 30.12.2023] s. 7. Dostupné na internete: <https://ageconsearch.umn.edu/record/47178/?v=pdf>
17. GOOREN, H. (2003): The Ticos: Culture and Social Change in Costa Rica. *In: Revista Europea de Estudios Latinoamericanos y del Caribe*. [Online] s. 144-146. október 2003 [Dátum: 30.12.2023] s. 144-146. Dostupné na internete: <https://www.proquest.com/docview/208896941?sourcetype=Scholarly%20Journals>

18. GUESS, G. M. (1979): Pasture expansion, forestry, and development contradictions: The case of Costa Rica. Studies. In: *Comparative International Development*, [Online] 1979. [Dátum: 15.2.2024]. s. 42–55. Dostupné na internete: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF02686351>
19. GUTIÉRREZ SAXE, M. (2008): Programa estado de la nación. In: *Estado De La Educación Costarricense*. [Online] september 2008. [Dátum: 31.12.2023] s. 256. Dostupné na internete: <https://repositorio.conare.ac.cr/bitstream/handle/20.500.12337/660/Estado%20de%20la%20Educacion%20%202008.pdf?sequence=19&isAllowed=y>
20. HIDALGO, J. (2014): Growth without Poverty Reduction: The Case of Costa Rica. In: *ECONOMIC DEVELOPMENT BULLETIN NO. 18*. [Online] január 2014. [Dátum: 31.12.2023] Dostupné na internete: <https://www.cato.org/economic-development-bulletin/growth-without-poverty-reduction-case-costa-rica>
21. HONEY, M. (2023): Giving A Grade To Costa Rica’s Green Tourism. In: *NACLA Report on the Americas*, [Online] máj 2016 .[Dátum: 3.3.2024] Dostupné na internete: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/10714839.2003.11724546?needAccess=true>
22. KOENS, JF., DIEPERINK, C., MIRANDA, M. (2009): Ecotourism as a development strategy: experiences from Costa Rica. In: *Environ Dev Sustain 11*. [Online] október 2009. [Dátum: 20.3.2024] Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1007/s10668-009-9214-3>
23. SKOWRON, A., VAN RIET, R., MARTINEZ, A. (2020): Policy Roadmap For 100% Renewable Energy In Costa Rica. In: *World Future Council / La Ruta del Clima*. [Online] máj 2020. [Dátum: 5.3.2024] Dostupné na internete: https://www.worldfuturecouncil.org/wp-content/uploads/2020/06/wfc_costarica-100-re-roadmap_FINAL1.pdf
24. TAFOYA, A., ET AL.(2020): Effectiveness of Costa Rica’s Conservation Portfolio to Lower Deforestation, Protect Primates, and Increase Community Participation. In: *Frontiers in Environmental Science* [Online] november 2020. [Dátum: 15.2.2024]. Dostupné na internete: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fenvs.2020.580724>

25. THE WORLD BANK GROUP (2006): The Impact of Intel in Costa Rica, Nine Years After the Decision to Invest. [Online] 2006. [Dátum: 1.2.2024] Dostupné na: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/540381468032652317/pdf/374020CR0Impact0of0Intel01PUBLIC1.pdf>
26. WOOD, M. (2002): Ecotourism: principles, practices and policies for sustainability. [Online] január 2002. [Dátum: 10.3.2024] s. 14. Dostupné na internete: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/9045/-Ecotourism_%20%20Principles%2c%20Practices%20and%20Policies%20for%20Sustainability-2002518.pdf?sequence=2&isAllowed=y
27. ZOGRAFOS, CH., LLCROFT, D. (2009): The Environmental Values of Potential Ecotourists: A Segmentation Study. In: *Journal of Sustainable Tourism Vol. 15*. [Online] január 2009. [Dátum: 9.3.2024] s. 48.. Dostupné na internete: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2167/jost572.0>

Internetové zdroje:

28. BLINKEN, A. J. (2021): Privítanie Kostariky v OECD. In: *Oficiálna tlačová správa MZV USA*. [Online] máj 2021. [Dátum: 30.1.2024] Dostupné na internete: <https://www.state.gov/welcoming-costa-rica-to-the-oecd/>
29. BUCHELI, M., READ, I. (2001): Chronology of United Fruit Historical Society. In: *International Directory of Company Histories*. [Online] január 2001. [Dátum: 28.12.2023] Dostupné na internete: <https://www.unitedfruit.org/chron.htm>
30. CINDE (2022): Costa Rica rated as the World's Top Investment Promotion Agency by ITC – United Nations. [Online] marec 2022. [Dátum: 15.2.2024] Dostupné na internete: <https://www.cinde.org/en/essential-news/costa-rica-rated-as-the-worlds-top-investment-promotion-agency-by-itc-united-nations>
31. CINDE (2024): Impact Report 2022. [Online] január 2024. [Dátum: 20.2.2024]. Dostupné na internete: <https://www.cinde.org/en/resources/2022-impact-report>
32. COLANTUONI, S. (2020): The Importance of Foreign Direct Investment in Costa Rica. In: *The Central American Group*. [Online] marec 2020. [Dátum: 17.2.2024]. Dostupné na internete: <https://www.thecentralamericangroup.com/foreign-direct-investment-in-costa-rica/>
33. DIGWATCH (2023): Costa Rica's 5G network contract to exclude China due to cybersecurity regulations. [Online] september 2023. [Dátum: 10.3.2024] Dostupné na internete: <https://dig.watch/updates/costa-ricas-5g-network-contract-to-exclude-china-due-to-cybersecurity-regulations>

34. D'SILVA, A. (2021): How Coffee Shaped the Industrial Revolution. *In: Era of We.* [Online] september 2021. [Dátum: 28.12.2023] Dostupné na internete: <https://www.eraofwe.com/coffee-lab/en/articles/how-coffee-shaped-the>
35. FERNANDEZ, I. (2022): Costa Rican Tourism Institute presents a plan to boost the industry. *In: The Tico Times.* [Online] jún 2022. [Dátum: 10.3.2024] s. 10. Dostupné na internete: <https://ticotimes.net/2022/06/26/costa-rican-tourism-institute-presents-a-plan-to-boost-the-industry>
36. FERNANDEZ, I. (2023): Can Costa Rica Maintain Its Renewable Energy Leadership?. *In: The Tico Times.* [Online] október 2023. [Dátum: 10.3.2024] Dostupné na internete: <https://ticotimes.net/2022/06/26/costa-rican-tourism-institute-presents-a-plan-to-boost-the-industry>
37. GARRIGUES, R. (1996): The Spanish Conquest and colonization. *In: Costa Rica.* [Online] Január 1996. [Dátum: 25.12.2023] Dostupné na: <https://www.angelfire.com/bc/gonebirding/colony.html>
38. HILDAGO, J. (2023): EP-150 Political Party President, Juan Carlos Hildago gives us an overview of the economy, investment employment and security in Costa Rica. *In: Spotify Costa Rica Investment, Real Estate & Relocation.* [Online] jún 2023 [Dátum: 10.3.2024] Dostupné na internete: <https://open.spotify.com/episode/0d3wEiXTiy95tz0M7rT0wS>
39. CHAVES, R. (2023): Qué dice presidente Chaves sobre ruptura del convenio entre Cinde y Comex?. *In: YouTube AmeliaRueda.* [Online] máj 2023 [Dátum: 15.3.2024]. Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/watch?v=kJUSegXkMmk&t=61s>
40. INSTITUTO COSTARRICENSE DE ELECTRICIDAD DIRECCION CORPORATIVA DE ELECTRICIDAD (2019): Plan De Expansion De La Generacion Electrica 2018–2034. [Online] máj 2019. [Dátum: 3.3.2024] Dostupné na internete <https://www.grupoice.com/wps/wcm/connect/d91d6f4f-6619-4a2f-834f-6f5890eebb64/PLAN+DE+EXPANSION+DE+LA+GENERACION+2018-2034.pdf?MOD=AJPERES&CVID=mIeNZKV>.
41. INSTITUTO COSTARRICENSE DE TURISMO (2021): Costa Rica Seeks To Position Itself As The Perfect Destination To Connect With Life's Essential Values. [Online] január 2021. [Dátum: 9.3.2024] Dostupné na internete: <https://www.ict.go.cr/en/featured-news/1558-costa-rica-seeks-to-position-itself-as-the-perfect-destination-to-connect-with-life%E2%80%99s-essential-values.html>

42. INSTITUTO COSTARRICENSE DE TURISMO (2022): Plan nacional de turismo de Costa Rica 2022-2027. [Online] marec 2022. [Dátum: 10.3.2024] s. 10. Dostupné na internete:
<https://www.ict.go.cr/pdf/Plan%20nacional%20de%20turismo%202022-2027.pdf>
43. INSTITUTO COSTARRICENSE DE TURISMO (2023): Situación del turismo en Costa Rica 2023. Análisis de los principales indicadores turísticos para el I semestre del 2023. [Online] október 2023. [Dátum: 10.3.2024] s. 23. Dostupné na internete:
<https://www.ict.go.cr/es/documentos-institucionales/estad%C3%ADsticas/informes-estad%C3%ADsticos/monitoreo-tur%C3%ADstico/2337-informe-semestral-2023/file.html>
44. INSTITUTO COSTARRICENSE DE TURISMO (2024): Llegadas Internacionales A Costa Rica Y Variaciones, Todas Las Vías Según Zonas Y Países, 2019-2023. In: *Anuario Estadístico de Turismo 2023*. [Online] január 2024. [Dátum: 10.3.2024] Dostupné na internete: <https://www.ict.go.cr/es/documentos-institucionales/estad%C3%ADsticas/informes-estad%C3%ADsticos/anuarios/2005-2015/2571-2023-12/file.html>
45. INTEL (2020): Corporate responsibility at Inte: Executive Summary Costa Rica. [Online] október 2020. [Dátum: 1.2.2024] Dostupné na internete:<https://www.intel.com/content/dam/www/public/us/en/images/corporate/rwd/report-responsab-social-2019-2020-executive-summary-eng.pdf>
46. INTERNATIONAL MONETARY FUND. (2014): Recommendations for Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism. In: *Panama: Report on Observance of Standards and Codes FAT*. [Online] február 2014. [Dátum: 30.12.2023] s. 3. Dostupné na internete:
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2014/cr1455.pdf>
47. KENNEDY, T. (2023): Costa Rica again tops list of FDI overachievers. In: *FDI Intelligence*. [Online] jún 2023. [Dátum: 20.2.2024] Dostupné na internete:
<https://www.fdiintelligence.com/content/data-trends/costa-rica-again-tops-list-of-fdi-overachievers-82539>
48. LLOYDS BANK. (2023): Foreign Trade in Figures. In: *Costa Rica: Trade Profile*. [Online] november 2023. [Dátum: 15.1.2024] Dostupné na internete:
https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/costa-rica/trade-profile#classification_by_products

49. LOPÉZ, A. (2024): Share of total tourism contribution to GDP in Latin American countries 2022. *In: Statista*. [Online] január 2024. [Dátum: 9.3.2024] Dostupné na internete: <https://www.statista.com/statistics/1133909/percentage-tourism-contribution-gdp-latin-america-country/>
50. LYTTE, C. (2022): New law approved in Costa Rica to help stop San José's dominance of foreign investment. *In: Investment monitor*. [Online] máj 2022. [Dátum: 27.2.2024]. Dostupné na internete: <https://www.investmentmonitor.ai/news/costa-rica-investment-law-gma/>
51. MINISTERIO DE COMERCIO EXTERIOR (2024): Acuerdos comerciales internacionales de Costa Rica. [Online] február 2024. [Dátum: 18.2.2024]. Dostupné na internete: <https://www.comex.go.cr/Tratados>
52. MOLD, J. (2019): Costa Rica is one of the world's happiest countries. Here's what it does differently. *In: World Economic Forum*. [Online] január 2024. [Dátum: 10.3.2024] Dostupné na internete: <https://www.weforum.org/agenda/2019/01/sun-sea-and-stable-democracy-what-s-the-secret-to-costa-rica-s-success/>
53. MONGE-GONZÁLEZ, R. (2017): Moving Up the Global Value Chain: The case of Intel Costa Rica. *In: ILO Technical reports 2017/2018*. [Online] 2017. [Dátum: 1.2.2024] Dostupné na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---americas/---ro-lima/documents/publication/wcms_584208.pdf
54. MYCOSTARICA. (2010): The Most important part of Costa Rican History. *In: Costa Rica Independence, A historic moment on September 15th, 182*. [Online] september 2010. [Dátum: 30.12.2023] Dostupné na internete: <https://costarica.org/events/holidays/independence/>
55. OEC (2023): Latest trends of Costa Rica. [Online] november 2023. [Dátum: 15.1.2024]. Dostupné na internete: <https://oec.world/en/profile/country/cri>
56. OECD (2012): Brief historical overview: from import substitution to attraction of high-tech FDI. *In: Attracting knowledge-intensive FDI to Costa Rica: challenges and policy options*. [Online] august 2012. [Dátum: 15.2.2024] s. 76. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/costarica/Ebook%20FDI%20to%20Costa%20Rica.pdf>
57. OECD (2020): Foreign direct investment (FDI) trends in Costa Rica. *In: OECD Review of International Investment Policies in Costa Rica*. [Online] september 2020. [Dátum: 15.2.2024] s. 18. Dostupné na internete: <https://web-archiv.oecd.org/2020-06-29/557472-OECD-Review-of-international-investment-in-Costa-Rica.pdf>

58. OECD (2023): Kostarika: Posilnenie verejných financií, produktivity a vzdelávania je kľúčom k trvalému pokroku. *In: Spravodajská sekcia*. [Online] február 2023. [Dátum: 31.1.2024] Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/newsroom/costa-rica-strengthening-public-finances-productivity-and-education-is-key-to-continued-progress.htm>
59. ORGANIZÁCIA SPOJENÝCH NÁRODOV (1983): Industrializaci3n en Centroam3rica 1960-1980. *In: Estudios e Informes de la CEPAL*. [Online] november 1983. [Dátum: 30.12.2023] s. 33. Dostupné na internete: <https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/177d0360-0210-42ab-a9a9-8d7f90d8565e/content>
60. OZAETA R. (2019): Centroam3rica y los impuestos medioambientales. *In: PWC Publicaciones*. [Online] j3l 2019. [Dátum: 8.3.2024] Dostupné na internete: <https://www.pwc.com/ia/es/publicaciones/perspectivas-pwc/Centroamerica-y-los-Impuestos-Medioambientales.html>
61. RAPID TRANSITION ALLIANCE.(2019): Can Costa Rica’s path to carbon neutrality be replicated by other countries?.[Online] m3j 2019. [Dátum: 10.3.2024] Dostupné na internete: <https://rapidtransition.org/stories/can-costa-ricas-path-to-carbon-neutrality-be-replicated-by-other-countries/>
62. RICO (2014): Intel To Announce Departure From Costa Rica By Mid Year. *In: QCostorica*. [Online] apr3l 2021. [Dátum: 3.2.2024] Dostupné na internete: <https://qcostarica.com/intel-to-announce-departure-from-costa-rica-by-mid-year/>
63. SEGAL, T. (2021): Import Substitution Industrialization (ISI) Defined, With Example. *In: INVESTOPEDIA*. [Online] Janu3r 2021. [Dátum: 30.12.2023] Dostupné na internete: <https://www.investopedia.com/terms/i/importsubstitutionindustrialization.asp>
64. SOUTAR, R., KOOP, F. (2021): Explainer: What are debt-for-nature swaps?. *In: Di3logo Chino*. [Online] november 2021. [Dátum: 29.2.2024] Dostupné na internete: <https://dialogochino.net/en/trade-investment/47862-explainer-what-is-debt-for-nature-swap/>
65. THE TICO TIMES (2016): The 19-step Costa Rica real estate guide for foreign buyers. [Online] janu3r 2016. [Dátum: 20.3.2024] Dostupné na internete: <https://ticotimes.net/2016/01/14/the-19-step-costa-rica-real-estate-guide-for-foreign-buyers>

66. TICO TIMES. (2019): Former environment minister looks back (and ahead) at Costa Rica's green road. [Online] október 2019. [Dátum: 29.2.2024] Dostupné na internete: <https://ticotimes.net/2019/10/01/former-environment-minister-looks-back-and-ahead-at-costa-ricas-green-road>
67. U.S. DEPARTMENT OF COMMERCE (2024): Costa Rica - Investment Climate Statement. In: *Country Commercial Guides*. [Online] február 2024. [Dátum: 20.3.2024]. Dostupné na internete: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/costa-rica-investment-climate-statement>
68. U.S. DEPARTMENT OF STATE (2023): U.S. Relations With Costa Rica. In: *Bilateral Relations Fact Sheet* [Online] september 2023. [Dátum: 15.1.2024]. Dostupné na internete: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-costa-rica/>
69. U.S. STATE DEPARTMENT (2022): Americas Partnership for Economic Prosperity. [Online] jún 2022. [Dátum: 15.3.2024] Dostupné na internete: <https://www.state.gov/americas-partnership-for-economic-prosperity/>
70. ÚSTAVA KOSTARICKEJ REPUBLIKY. (1994): Článok 50. [Dátum: 5.3.2024] Dostupné na internete: https://www.constituteproject.org/constitution/Costa_Rica_2011#s165
71. WINNERS OF THE GOLDMAN ENVIROMENTAL PRIZE (2023): Profile of Alvaro Umaña. [Online] marec 2023. [Dátum: 29.2.2024] Dostupné na internete: <https://www.goldmanprize.org/people/alvaro-umana/>
72. WORLD BANK. (2023): The World Bank In Costa Rica. In: *World Bank Overview of Costa Rica* [Online] október 2023. [Dátum: 15.2.2024]. Dostupné na internete: <https://www.worldbank.org/en/country/costarica/overview>
73. WORLD BANK (2022): GDP growth (annual %) – Costa Rica. [online] 2022 [Dátum:30-12-2023] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=1989&locations=CR&start=1961>
74. WORLD DATA (2018): Development of the tourism sector in Costa Rica from 1995 to 2021. [Online] január 2024. [Dátum: 9.3.2024] Dostupné na internete: <https://www.worlddata.info/america/costa-rica/tourism.php>